

ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΣΥΝΟΨΗ

Τι συμβαίνει με την ισότητα των φύλων όταν μια γενιά αισθάνεται ότι αγωνίζεται για περιορισμένες ευκαιρίες; Αυτή η σύνοψη πολιτικής εξετάζει πώς οι νέοι ενήλικες στην Αθήνα κατανοούν την ισότητα.

Αντλώντας από τρεις ομάδες εστίασης με άτομα 18-29 ετών, φαίνεται ότι οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στηρίζουν ταίσαδικαιώματα, αλλά συχνά το θέμα του ποιο φύλο υφίσταται μεγαλύτερες αδικίες λαμβάνει μια ανταγωνιστική χροιά. Περιγράφω αυτό το μοτίβο ως «συζήτηση μηδενικού αθροίσματος περί ισότητας» (zero-sum equality talk). Γίνεται πιο εμφανές στις συζητήσεις για την απασχόληση και στον δημόσιο διάλογο, ειδικά όταν οι θεσμοί φαίνονται ασυνεπείς και η κάλυψη στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης είναι επιλεκτική. Όσον αφορά τη συναίνεση και τη σωματική αυτονομία, ωστόσο, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρησιμοποιούν μια πιο κατηγορηματική γλώσσα υπέρ των δικαιωμάτων, αφήνοντας λιγότερο περιθώριο για ανταγωνιστικές συγκρίσεις.

Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η υποστήριξη στην ισότητα των φύλων διαμορφώνεται από τις υλικές συνθήκες της καθημερινής ζωής. Οι πολιτικές για την έμφυλη ισότητα θα έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο εφόσον συνδέονται με την καταπολέμηση των ανισοτήτων και την προώθηση μιας πιο προσιτής καθημερινότητας. Μια βιώσιμη πολιτική και ένας διάλογος που βασίζονται στις εμπειρίες των νέων μπορούν να κάνουν την ισότητα να γίνει μια κοινή πηγή ασφάλειας για τις ζωές των νέων που χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα.

Αυτή η μελέτη αποτελεί μέρος του προγράμματος EqualiZe του FEPS για τη νεολαία, την ισότητα των φύλων και τις πολιτικές αντιλήψεις σε όλη την Ευρώπη.¹

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ

Επίκουρος Καθηγητής Δημόσιας
Πολιτικής, School for Government,
King's College London

ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ

ON
ETERON

Friedrich
Ebert
Stiftung

Το policy brief δημοσιεύθηκε τον Σεπτέμβριο του 2026 από:

FEPS
FOUNDATION FOR EUROPEAN
PROGRESSIVE STUDIES

**FOUNDATION FOR EUROPEAN
PROGRESSIVE STUDIES (FEPS)**

Avenue des Arts 46
1000 Βρυξέλλες (Βέλγιο)
www.feps-europe.eu
@FEPS_Europe

ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ

**ON
ETERON**

**ETERON – ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ**

Λεωκορίου 38-40,
10553 Αθήνα (Ελλάδα)
www.eteron.org
@eteronOrg

**FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ**

Reichsratsstr. 13/5
Βιέννη 1010 (Αυστρία)
<https://democracy.fes.de/index.html>
@FES_Democracy

Το παρόν κείμενο πολιτικής εκπονήθηκε με τη χρηματοδοτική υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Δεν εκφράζει τις απόψεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Copyright © (2026) Foundation for European Progressive Studies, ETERON, FES
Συντονιστές έργου: Matteo Dressler (FEPS), Αντώνης Γαλανόπουλος (ETERON), Elena Avramovska (FES)
Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης: Ζωή Αθανασοπούλου, Αντώνης Γαλανόπουλος (ETERON)
Layout: Downtown
Εικόνα εξωφύλλου: Shutterstock, Suryadi Suyamtina

Προτεινόμενη παραπομπή: Σαμαράς, Γ. (2026). «Επισφάλεια και ισότητα των φύλων μεταξύ των νέων στην Ελλάδα». Policy Brief. Foundation for European Progressive Studies, Eteron και Friedrich-Ebert-Stiftung, Brussels.

ISBN: 978-2-39076-091-7 9782390760917
KBR deposit number: D/2026/15396./42

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Αντώνη Γαλανόπουλο και Matteo Dressler για τα χρήσιμα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους καθώς και το FEPS που με προσκάλεσε να συνεισφέρω στο project «EqualiZe».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	5
Εννοιολογική προσέγγιση και μέθοδοι	7
Εννοιολογική προσέγγιση	7
Μέθοδοι.....	9
Ανάλυση.....	10
Το μπλοκαρισμένο μέλλον ως βιωμένος περιορισμός	10
Δικαιοσύνη και ανταγωνισμός	11
Δημόσιος διάλογος και δυσπιστία.....	13
Ισότητα των φύλων	14
Συναίνεση, σωματική αυτονομία και τα όρια της συζήτησης περί σπανιότητας και πεπερασμένου	15
Συμπέρασμα	16
Υποσημειώσεις.....	20
Σχετικά με τον συγγραφέα.....	23
Μελέτες πάνω σε παρεμφερή θέματα	26

Εισαγωγή

Από το 2008, η Ελλάδα αποτελεί κεντρικό σημείο διαχείρισης κρίσεων της Ευρωζώνης. Υποβλήθηκε σε τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής και σε μερικά από τα πιο μακροχρόνια μέτρα λιτότητας στην Ευρώπη.² Το πραγματικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά περίπου ένα τέταρτο μεταξύ 2009 και 2016, ενώ η ανεργία, η φτώχεια και η υλική στέρηση αυξήθηκαν απότομα με τις δυσκολότερες επιπτώσεις να βαραίνουν κυρίως τις ήδη ευάλωτες ομάδες.³ Οι μελέτες κοινωνικής ευπάθειας εντόπισαν αυξανόμενο κίνδυνο φτωχοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού, ανισότητα και ραγδαία μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών μεσαίου και χαμηλότερου εισοδήματος.⁴ Για πολλά νέα άτομα, η κρίση είναι το βασικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο ενηλικιώθηκαν και φαντάστηκαν το μέλλον τους.⁵

Η λιτότητα εδραίωσε επίσης μια ιεραρχία πυρήνα-περιφέρειας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Τα κράτη μέλη στον ευρωπαϊκό Νότο ωθήθηκαν προς μια κατεύθυνση εσωτερικής υποτίμησης, απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και μείωσης της κοινωνικής πρόνοιας.⁶ Στην Ελλάδα, η πολιτική για τη νεολαία και την αγορά εργασίας οδηγήθηκε προς μια νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση και τη λεγόμενη στρατηγική του flexicurity (ευελιξία με ασφάλεια) με έμφαση στις μεταρρυθμίσεις που ευνοούν την πλευρά της προσφοράς, καθώς και σε χαμηλότερα επίπεδα μισθών και αυστηρότερες προϋποθέσεις. Παράλληλα, η ασφάλεια και η ενεργοποίηση για τους νέους παρέμειναν περιορισμένες.⁷ Ο Παπαδόπουλος⁸ περιγράφει το αποτέλεσμα ως ευελιξία χωρίς ασφάλεια. Η ανεργία των νέων ξεπέρασε το 50% στο αποκορύφωμα της κρίσης. Έκτοτε, η ονομαστική ανεργία έχει μειωθεί σημαντικά, αλλά το βασικό πρόβλημα για πολλά νέα ενήλικα άτομα έχει μετασχηματιστεί σε επισφαλείς πρώτες θέσεις εργασίας, χαμηλές αμοιβές, ελάχιστη προστασία και υψηλό κόστος ζωής που συμπιέζει την ανεξαρτησία ειδικά μέσω του ζητήματος της στέγασης.⁹

Αυτές οι δυναμικές έχουν έμφυλη διάσταση. Φεμινιστικές μελέτες σχετικά με τη λιτότητα στην

Ελλάδα δείχνουν ότι οι γυναίκες επωμίστηκαν ένα δυσανάλογο μερίδιο του κόστους προσαρμογής μέσω της απώλειας θέσεων εργασίας σε γυναικοκρατούμενους τομείς, των περικοπών μισθών και της υποβάθμισης ή κατάργησης δημόσιων υπηρεσιών υποστήριξης της κοινωνικής αναπαραγωγής.¹⁰ Η έρευνα Δασκαλάκη κ.α.¹¹ υποστηρίζει ότι η λιτότητα ενέτεινε το τριπλό βάρος της αμειβόμενης εργασίας, της μη αμειβόμενης φροντίδας και της οικιακής εργασίας των γυναικών ωθώντας πολλές από αυτές εκτός επίσημης απασχόλησης και σε μη αμειβόμενη ή άτυπη εργασία. Οι ερευνητές πλαισιώνουν αυτήν τη μερική υποχώρηση στη φροντίδα τόσο ως στρατηγική επιβίωσης όσο και - κατά καιρούς - ως μια σιωπηλή μορφή αντίστασης στην εμβάθυνση της εργασιακής επισφάλειας. Παράλληλα, οι υποδομές που μπορούν να μετριάσουν την ανισότητα των φύλων, όπως οι υπηρεσίες παιδικής μέριμνας, πρόνοιας και καταπολέμησης της βίας, υποβαθμίστηκαν λόγω περικοπών.¹² Αυτό αυξάνει την έκθεση στη φτώχεια και την εξάρτηση, ενώ αναδιαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των φύλων (και) λόγω της απασχόλησης σε αμειβόμενη και μη αμειβόμενη εργασία.¹³

Τα νέα άτομα ήταν μεταξύ των κύριων θυμάτων της κρίσης. Ακόμη και πριν από το 2008, η ανεργία των νέων ήταν υψηλή και το μοντέλο οικογενειακής πρόνοιας βασιζόταν στο γεγονός ότι τα νοικοκυριά θα έκαναν το κατά δύναμιν για την απορρόφηση των κινδύνων της αγοράς εργασίας.¹⁴ Η λιτότητα ήρθε να εξαντλήσει αυτό το μοντέλο.¹⁵ Η έρευνα του Κρέτσου δείχνει πώς η επισφαλής εργασία και η ανεργία αλληλοτροφοδοτούνται, καθώς οι συμβάσεις μικρής διάρκειας οδηγούν επανειλημμένα τα νέα άτομα πίσω στην αναζήτηση εργασίας και συνεπώς σε περιόδους όπου δεν έχουν εισόδημα. Τα αυστηρότερα κριτήρια επιλεξιμότητας και η περικοπή των επιδομάτων άφησαν πολλά νέα ενήλικα άτομα ουσιαστικά εκτός οποιουδήποτε πλαισίου κοινωνικής προστασίας αυξάνοντας την εξάρτησή τους από τις οικογένειές τους, οι οποίες επίσης βρίσκονταν υπό καθεστώς τεράστιας πίεσης.¹⁶ Εντός του κόλπου αυτού του νεαρού «πρεκαριάτου», το φύλο παραμένει σημαντικός παράγοντας.¹⁷ Στις νέες γυναίκες καταγράφονται υψηλότερα ποσοστά

ανεργίας, και οι ίδιες υπερεκπροσωπούνται στο σύνολο όσων εργάζονται σε προσωρινές, χαμηλά αμειβόμενες και μερικής απασχόλησης θέσεις εργασίας, οι οποίες συχνά επικεντρώνονται σε τομείς που έχουν πληγεί από την κρίση, όπως η εκπαίδευση, η υγεία και οι κοινωνικές υπηρεσίες.¹⁸ Ποιοτικές έρευνες σε νέες γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο καταγράφουν μια διαρκή αναντιστοιχία μεταξύ των πτυχίων/προσόντων τους και των διαθέσιμων θέσεων εργασίας, με επαναλαμβανόμενους κύκλους μη αμειβόμενων θέσεων πρακτικής άσκησης, περιστασιακής εργασίας και ανεργίας.¹⁹ Για αυτές τις γυναίκες, η εκπαίδευση συχνά δημιουργεί μια αίσθηση μπλοκαρισμένης ενηλικίωσης.²⁰

Η μακρά κρίση αναδιαμόρφωσε επίσης την κινητικότητα και την ευημερία μεταξύ των γενεών. Η Λεοντοπούλου και ο Χλέτσος τεκμηριώνουν την ανοδική εκπαιδευτική κινητικότητα σε τρεις γενιές,²¹ αλλά δείχνουν ότι η κρίση μείωσε τις αναμενόμενες αποδόσεις. Τα νέα ενήλικα άτομα αναφέρουν οικονομική ανασφάλεια, κατώτερη ποιότητα ζωής και μια πιο έντονη αίσθηση κινητικότητας προς τα κάτω σε σύγκριση με τους γονείς τους, παρά το γεγονός ότι έχουν καλύτερη μόρφωση. Σε συνδυασμό με στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη της κοινωνικής ευπάθειας,²² προκύπτει μια αναδιαμόρφωση του κινδύνου δομημένη κατά ηλικία και φύλο. Οι μεταβάσεις των νέων καθυστερούν και κατακερματίζονται σε ένα πλαίσιο απορρυθμισμένων αγορών εργασίας, αδύναμης κοινωνικής προστασίας και παρατεταμένης ύφεσης.²³

Η ΕΕ εξακολουθεί να θεωρεί την ισότητα των φύλων ως καθοριστική ευρωπαϊκή αξία και ένα εγχείρημα με κοινωνικά οφέλη.²⁴ Ταυτόχρονα, η συγκριτική έρευνα δείχνει ότι το φύλο έχει γίνει μια πιο έντονη γραμμή πολιτικής απόκλισης μεταξύ των νεότερων ομάδων στην Ευρώπη.²⁵ Μελέτες για τον ψηφιακό φεμινισμό δείχνουν ότι άντρες που ανήκουν στη γενιά των «Millennial» και στη «Γενιά Z» (Gen Z) μπορεί να νιώθουν ότι ο κυρίαρχος διαδικτυακός φεμινιστικός λόγος τους κατηγορεί ή και τους αποκλείει ακόμη και όταν οι ίδιοι είναι υπέρ της ισότητας ως αρχή.²⁶ Αντίθετα, η πειραματική έρευνα δείχνει ότι οι γυναίκες

της Γενιάς Z μπορούν να κινητοποιηθούν από νεότερους, πιο διαφοροποιημένους, φεμινιστικά ευθυγραμμισμένους υποψηφίους.²⁷

Το ευρωπαϊκό μοτίβο συνάδει με ένα αναδυόμενο χάσμα μεταξύ των φύλων ανάμεσα στα νέα άτομα, που δεν χαρτογραφεί σωστά την εκλογική συμπεριφορά τους.²⁸ Χρησιμοποιώντας τα δεδομένα της ευρωπαϊκής κοινωνικής έρευνας για την ΕΕ των 27 συν το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Νορβηγία, την Ελβετία και την Ισλανδία, η συγκριτική μελέτη πολιτικής «EqualiZe» καταγράφει ένα διευρυνόμενο χάσμα από το 2012 μεταξύ των φύλων των νέων ως προς του πού αυτοτοποθετούνται στο φάσμα «Αριστερά-Δεξιά», με το μεγαλύτερο χάσμα να εντοπίζεται μεταξύ των ατόμων ηλικίας 15-29 ετών. Μεταξύ των πέντε χωρών όπου εκπονήθηκαν μελέτες περιπτώσεων, το χάσμα ήταν μεγαλύτερο στη Σουηδία, την Ισπανία και την Πολωνία, ενώ η Γερμανία αποτέλεσε την πιο ξεκάθαρη εξαίρεση. Η μελέτη διαπιστώνει επίσης ότι υπάρχουν μεγαλύτερα χάσματα μεταξύ της Γενιάς Z στάσεις ως προς την ισότητα των φύλων, συμπεριλαμβανομένων των στάσεων των ερωτηθέντων περί διακρίσεων στον χώρο εργασίας, ίσων αμοιβών και ισχυρισμών σεξουαλικής παρενόχλησης. Η Ελλάδα βρίσκεται πιο κοντά στη μέση της κατανομής, με πιο μέτρια και σχετικά σταθερά χάσματα μεταξύ των ηλικιακών ομάδων. Τα εκλογικά χάσματα είναι μικρότερα από τις αποκλίσεις στάσης, με τις μεγαλύτερες διαφορές ως προς την ακροδεξιά ψήφο των νέων να καταγράφονται στην Πολωνία και την Ισπανία, αλλά όχι στην Ελλάδα. Πώς αντιλαμβάνονται οι επισφαλείς νέοι σε ένα πλαίσιο κρίσης την ισότητα των φύλων, όταν η καθημερινή ασφάλεια μοιάζει να είναι ανεπαρκής;

Αυτή η σύνοψη πολιτικής εξετάζει το πώς αντιλαμβάνονται νέα άτομα από την Αθήνα την ισότητα των φύλων σε ένα πλαίσιο παρατεταμένης ανασφάλειας, και γιατί ενστερνίζονται την ισότητα επί της αρχής, παρόλο που από τη συζήτηση γίνεται σαφές ότι θεωρούν την αναγνώριση, την προστασία και την υποστήριξη ως στοιχεία δυσεύρετα και πεπερασμένα. Βάση της σύνοψης είναι τρεις ομάδες εστίασης με άτομα ηλικίας 18-29 ετών στην Αθήνα (μία μικτή ομάδα, μία

μόνο με γυναίκες και μία μόνο με άντρες), και στόχος της είναι να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο συζητήσαν εάν είναι πιο δύσκολο να είσαι άντρας ή γυναίκα στην Ελλάδα σήμερα, καθώς και το πώς ερμήνευσαν τις εθνικές και ευρωπαϊκές ατζέντες περί ισότητας. Η σύνοψη πολιτικής προτείνει την έννοια της συζήτησης μηδενικού αθροίσματος περί ισότητας, για να περιγράψει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο πλαίσιο του οποίου η ισότητα των φύλων συζητείται μέσω συγκριτικής ηθικής «λογιστικής», η οποία διαμορφώνεται από την παρεμποδισμένη ανεξαρτησία, τη χαμηλή θεσμική αξιοπιστία και έναν δημόσιο διάλογο που βιώνεται ως διαστρεβλωμένος ή άσχετος. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι ανταγωνιστικές πλαισιώσεις εντείνονται, όταν οι συμμετέχοντες μιλούν για ακυρωμένα κέρδη πολιτικής, επιλεκτική προστασία και κερδισμένες ευκαιρίες, ενώ τα όρια που βασίζονται στα δικαιώματα γίνονται πιο εμφανή σε θέματα συναίνεσης και σωματικής αυτονομίας. Το επιχείρημα είναι ότι η μείωση της επισφάλειας των νέων και η ενίσχυση ενός ανθεκτικού, αξιόπιστου πλάνου προστασίας είναι κεντρικής σημασίας για την αποδυνάμωση των ερμηνειών μηδενικού αθροίσματος και για να καταστεί πολιτικά εφικτή μια προοπτική μη μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα των φύλων σε περιφερειακό επίπεδο ΕΕ.

Εννοιολογική προσέγγιση και μέθοδοι

Εννοιολογική προσέγγιση

Η εννοιολογική προσέγγιση που χρησιμοποιείται σε αυτή τη σύνοψη πολιτικής προέκυψε από τον συνδυασμό του υλικού της Αθήνας και της σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας. Στα πρώτα στάδια της κωδικοποίησης, ορισμένα μοτίβα εμφανίζονταν ξανά και ξανά. Οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν επανειλημμένα σε θέματα όπως η ανασφάλεια, η δικαιοσύνη, η αξιοπιστία και οι βλάβες που συνδέονται με το φύλο. Συχνά υποστήριζαν την ισότητα επί της αρχής, αλλά γρήγορα κατέληγαν σε αντιπαραθέσεις/συζητήσεις σχετικά με το ποιά άτομα εισπράττουν (θετική) προσοχή και προστασία και ποια μένουν πίσω και παραγκωνίζονται. Στη συνέχεια επέστρεψα στη βιβλιογραφία, για να διευκρινίσω τι ακριβώς σήμαινε αυτό το μοτίβο

και ποια γλώσσα το αποτύπωνε καλύτερα. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι η έννοια της συζήτησης μηδενικού αθροίσματος, την οποία χρησιμοποιώ εδώ ως ερμηνευτικό πρίσμα.

Η συζήτηση μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα περιγράφει έναν επαναλαμβανόμενο τρόπο αναφοράς στην ισότητα των φύλων σε συνθήκες παρατεταμένης επισφάλειας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ισότητα δεν απορρίπτεται κατηγορηματικά. Αντίθετα, οι συμμετέχοντες μπορεί να την υποστηρίζουν σθεναρά ως δημοκρατικό πρότυπο συνδεδεμένο με τη δικαιοσύνη, τα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια. Όταν όμως η συζήτηση στρέφεται στις εμπειρίες των ατόμων, τη θεσμική ανταπόκριση ή συγκεκριμένες πολιτικές, η συζήτηση συχνά αλλάζει κατεύθυνση. Η αναγνώριση, η ασφάλεια και η υποστήριξη δείχνουν να είναι πεπερασμένα μεγέθη. Τυχόν οφέλη για τη μια ομάδα εκλαμβάνονται ως απώλειες για την άλλη. Η προσοχή που μπορεί να δίνεται σε μια μορφή βλάβης εκλαμβάνεται σαν να λειτουργεί εις βάρος μιας άλλης. Το ίδιο άτομο μπορεί μέσα σε λίγα λεπτά να περάσει από την υποστήριξη της ισότητας στην αμφισβήτηση του ποιος πραγματικά ωφελείται από αυτήν, τίνος η ταλαιπωρία μετράει και αν τα θεσμικά όργανα εφαρμόζουν την προστασία με συνέπεια.

Αυτό είναι κρίσιμο σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο, όπου η ισότητα των φύλων εξακολουθεί να απολαμβάνει ισχυρή κανονιστική νομιμοποίηση, αλλά όπου συγκεκριμένα μέτρα και δημόσιες συζητήσεις συχνά προκαλούν διαμάχες, κόπωση ή αμφιθυμία. Οι έρευνες δείχνουν ότι η υποστήριξη των αρχών της ισότητας μπορεί να συνυπάρχει με πιο παραδοσιακές αντιλήψεις και σκεπτικισμό απέναντι στα μέσα πολιτικής που έχουν σχεδιαστεί για την προώθηση της ισότητας.²⁹ Ταυτόχρονα, η έρευνα σχετικά με τις πολιτικές στάσεις αποκαλύπτει ένα χάσμα μεταξύ των φύλων στη νεολαία σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, με τις νέες γυναίκες, κατά μέσο όρο, να κινούνται πιο αριστερά από τους νέους άντρες με την πάροδο του χρόνου σε διάφορα πλαίσια.³⁰ Αυτή η απόκλιση έχει συνδεθεί με διαφορές στον τρόπο με τον οποίο οι νεότερες γυναίκες και οι νεότεροι άντρες αντιμετωπίζουν τις διακρίσεις,

την ασφάλεια, την οικονομική ανασφάλεια και την πολιτική κοινωνικοποίηση. Επίσης, εντάσσεται στο πλαίσιο μίας δημόσιας σφαίρας που έχει κορεστεί από ηθικά μηνύματα, υποδειγματικές περιπτώσεις και ανταγωνιστικά αφηγήματα περί κοινωνικής θέσης, δικαιοσύνης και παραπόνων.³¹ Οι ομάδες της Αθήνας θα πρέπει να εξεταστούν με αυτό το υπόβαθρο, αν και το ερώτημα εδώ είναι πώς συζητείται η ισότητα όταν οι άνθρωποι αισθάνονται υλικά εκτεθειμένοι και πολιτικά μη πεπεισμένοι.

Το όλο ζήτημα αποκτά ακόμη μεγαλύτερη ένταση στην Ελλάδα, όπου οι συζητήσεις για το φύλο ξεδιπλώνονται μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από κρίση, λιτότητα και άνιση ανάκαμψη. Η φεμινιστική πολιτική οικονομία έχει δείξει από καιρό ότι η οικονομική ύφεση και οι περικοπές στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας εντείνουν τις έμφυλες ανισότητες όσον αφορά την επιβάρυνση σε θέματα φροντίδας, τον κατακερματισμό της αγοράς εργασίας, την κοινωνική αναπαραγωγή και την αυξημένη έκθεση στην ανασφάλεια.³² Στην περίπτωση της Ελλάδας, η κρίση και οι συνέπειές της αναδιαμόρφωσαν επίσης την καθημερινή ζωή σε πιο μόνιμο επίπεδο επιδεινώνοντας το άγχος, την επισφάλεια και την αβεβαιότητα στα νοικοκυριά, τις ρυθμίσεις περί φροντίδας και τον μελλοντικό προγραμματισμό.³³ Η έρευνα σχετικά με τις μεταβάσεις των νέων στην Ελλάδα δείχνει ότι η επισφαλής εργασία κατέστη κανονικοποιημένο σημείο εκκίνησης με μακροχρόνιες επιπτώσεις στην ανεξαρτησία, τη δημιουργία οικογένειας και την ικανότητα να φαντάζονται τα νέα άτομα την ενηλικίωση ως σταθερή ή γραμμική.³⁴ Πιο πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι, ακόμη και όταν οι μακροοικονομικοί δείκτες μοιάζουν να είναι λιγότερο καταστροφικοί, η κατάσταση μετά την κρίση παραμένει εύθραυστη, με τα αδύναμα μέτρα προστασίας και την επίμονη ανασφάλεια να εξακολουθούν να διαμορφώνουν την καθημερινή ζωή.³⁵ Αυτές οι συνθήκες καθορίζουν τι θεωρείται ρεαλιστικό, τι είναι δίκαιο και ποιου είδους πολιτικούς ισχυρισμούς είναι διατεθειμένοι να εμπιστευτούν οι άνθρωποι. Όταν η ασφάλεια είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί και οι θεσμοί δεν φαίνονται αξιόπιστοι, τα ερωτήματα σχετικά με το ποιος λαμβάνει υποστήριξη, τίνος

οι αξιώσεις γίνονται πιστευτές και ποιες ανάγκες έχουν προτεραιότητα αποκτούν πολιτική φόρτιση.

Η έρευνα στην ψυχολογία και την πολιτική συμπεριφορά υποδηλώνει ότι η αντιληπτή έλλειψη και η χαμηλή κοινωνική κινητικότητα μπορούν να ενισχύσουν τις πεποιθήσεις μηδενικού αθροίσματος σχετικά με τις ιεραρχίες και τους πόρους, κάνοντας την ενδεχόμενη πρόοδο μιας ομάδας να εκλαμβάνεται ως απώλεια για μια άλλη.³⁶ Οι ομάδες εστίασης δείχνουν πώς η λογική του μηδενικού αθροίσματος μπορεί να ενεργοποιηθεί ως μέσο συζήτησης. Αυτού του είδους η συλλογιστική μπορεί να προκύψει, όταν υπάρχει έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς, όταν οι όποιες πολιτικές βιώνονται ως προσωρινό μέτρο ή ως κάτι το προσποιητό και όταν η ίδια η αναγνώριση θεωρείται άνισα κατανομημένη. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι δημόσιες αξιώσεις ερμηνεύονται μέσω συγκριτικής ηθικής αποτίμησης. Οι άνθρωποι αναρωτιούνται ποι@ βρίσκεται σε πιο δύσκολη θέση, ποι@ έχει περισσότερη ορατότητα, ποι@ κερδίζει σε συμπάθεια και ποιες αξιώσεις είναι πιο πιθανό να αναγνωρίσουν οι θεσμοί.

Από αυτό προκύπτουν τρεις ιδέες. Πρώτον, οι συμμετέχοντες/ουσες/οντα μπορούν να υποστηρίξουν την ισότητα επί της αρχής, αλλά να έχουν αμφιβολίες για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα μέτρα ισότητας στην πράξη. Μπορούν να υποστηρίξουν τα ίσα δικαιώματα, ενώ αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες προστασίες, αποτελέσματα ή πολιτικές ως επιλεκτικές. Δεύτερον, η συγκριτική αποτίμηση λειτουργεί ως μορφή ηθικής λογιστικής. Η συζήτηση στρέφεται προς ερωτήματα σχετικά με το ποι@ βρίσκεται σε χειρότερη θέση, ποι@ γίνεται πιστευτ@, ποι@ βρίσκει δουλειά, ποι@ κερδίζει τη συμπάθεια του κόσμου και ποι@ φαίνεται να έχει θεσμική υποστήριξη. Τρίτον, αυτή η διαδικασία διαμορφώνεται από την εμπιστοσύνη στους θεσμούς, τα μέσα ενημέρωσης, καθώς και τα πολιτικά πλαίσια μέσω των οποίων κυκλοφορούν οι συζητήσεις για το φύλο. Όταν η δημόσια συζήτηση βιώνεται ως διαστρεβλωμένη, η ίδια η αναγνώριση μπορεί να αρχίσει να γίνεται αισθητή ως κάτι το πεπερασμένο και άνισα κατανομημένο.

Μέθοδοι

Η μελέτη αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο του προγράμματος «EqualiZe» του FEPS, το οποίο αφορά τη νεολαία και την ισότητα των φύλων στην Ευρώπη, και βασίζεται σε μια ποιοτική μελέτη περίπτωσης με επίκεντρο την Αθήνα. Η Ελλάδα επιλέχθηκε ως ένα περιφερειακό κράτος μέλος της ΕΕ που έχει πληγεί από την κρίση, όπου η μακροχρόνια οικονομική ανασφάλεια συνυπάρχει με ένα χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης στους θεσμούς και την επίμονη ανισότητα των φύλων στην εργασία, τη φροντίδα και την ασφάλεια. Στόχος ήταν η συλλογή στοιχείων από την αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων/ουσών σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι νέες γυναίκες και οι νέοι άντρες σκέφτονται πάνω σε θέματα ισότητας των φύλων, ευπάθειας και πολιτικής ευθύνης, σε ένα πλαίσιο που διαμορφώνεται από τη λιτότητα και τις επισφαλείς μεταβάσεις στην ενηλικίωση.

Το εμπειρικό υλικό αποτελείται από τρεις ομάδες εστίασης με φυσική παρουσία, στις οποίες συμμετείχαν νέα ενήλικα άτομα ηλικίας 18-29 ετών στην Αθήνα: μία ομάδα μικτού φύλου, μία ομάδα μόνο με γυναίκες και μία ομάδα μόνο με άντρες. Οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν από τη Sago μέσω στοχευμένης δειγματοληψίας και ελέγχου υπό την εποπτεία της dlpart. Η dlpart συντόνισε την ποιοτική έρευνα στις πέντε χώρες και συνέταξε το συγκριτικό ποιοτικό κεφάλαιο για την κύρια μελέτη πολιτικής του FEPS. Η επιλογή των συμμετεχόντων/ουσών έγινε με βάση ποσοτώσεις, ώστε να εξασφαλιστεί η απαραίτητη διακύμανση ανάλογα ως προς την ηλικία, το φύλο, την επαγγελματική κατάσταση, τον τόπο διαμονής και την κομματική προτίμηση. Οι πιο κεντρικές συνοικίες της πόλης εξαιρέθηκαν, προκειμένου να αποφευχθεί η υπερεκπροσώπηση ιδιαίτερα αστικών και πολιτικά κορεσμένων περιβαλλόντων. Σε όλες τις ομάδες, η επιλογή των συμμετεχόντων αποσκοπούσε επίσης στη συμμετοχή ατόμων με ευθύνες φροντίδας.

Κάθε συνεδρία διήρκεσε περίπου 90-120 λεπτά και ακολούθησε έναν ημιδομημένο θεματικό οδηγό. Η συζήτηση με θέμα «Επισφάλεια και ισότητα των

φύλων μεταξύ των νέων στην Ελλάδα» ξεκίνησε με καθημερινές ανησυχίες και την εμπειρία του να είσαι νέο άτομο στην Ελλάδα, και στη συνέχεια προχώρησε στην ισότητα των φύλων, την εργασία, την εκπαίδευση, την οικογενειακή ζωή, τον δημόσιο χώρο και τους θεσμούς. Μέσω μίας κεντρικής προτροπής οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν εάν είναι πιο δύσκολο να είναι κανείς άντρας ή γυναίκα στη σημερινή Ελλάδα. Το ερώτημα αυτό χρησιμοποιήθηκε για να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο σκέφτονταν οι συμμετέχοντες/ουσες σχετικά με την ευαλωτότητα, τη δικαιοσύνη και την πολιτική ευθύνη. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης δύο σύντομες ασκήσεις εκμείωσης απόψεων: ελεύθεροι συνειρμοί περί ισότητας των φύλων και φεμινισμού και σύνταξη ενός σύντομου μηνύματος με υποθετικούς αποδέκτες τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων της ΕΕ σχετικά με θέματα φύλου.

Όλες οι συνεδρίες ηχογραφήθηκαν με συγκατάθεση των συμμετεχόντων/ουσών και μεταγράφηκαν αυτολεξεί. Η ανάλυση βασίζεται στις αγγλόφωνες μεταγραφές που παρέχονται από την ομάδα εκπόνησης του προγράμματος. Η αναφορά στα συμμετέχοντα άτομα γίνεται μέσω ψευδώνυμων και αναγνωριστικών ομάδας, όπως για παράδειγμα: Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα. Όταν οι σύντομοι διάλογοι δεν μπορούν να συνδεθούν με βεβαιότητα με συγκεκριμένο άτομο, προσδιορίζω τον/την ομιλητή/τρια με βάση το φύλο και την ομάδα αντί να αποδώσω ένα ψευδές επίπεδο ακρίβειας.

Η ανάλυση συνδύασε την αναστοχαστική θεματική ανάλυση με ιδιαίτερη προσοχή στην αλληλεπίδραση εντός των ομάδων εστίασης. Η κωδικοποίηση ξεκίνησε με επαναλαμβανόμενη ανάγνωση και καταγραφή σημειώσεων, και στη συνέχεια προχώρησε στη σημασιολογική και λανθάνουσα κωδικοποίηση. Οι σημασιολογικοί κώδικες κατέγραψαν ρητά θέματα όπως οι διακρίσεις στον χώρο εργασίας, η πίεση στην αγορά εργασίας, η παρενόχληση, η αυτοκτονία, η δημόσια ασφάλεια και η δυσπιστία προς τους θεσμούς. Οι λανθάνοντες κώδικες αποτύπωσαν επαναλαμβανόμενες μορφές συλλογιστικής, συμπεριλαμβανομένης της ανταγωνιστικής

σύγκρισης, της δικαιοσύνης υπό συνθήκες έλλειψης, των ισχυρισμών περί αξιοπιστίας και των διαφωνιών σχετικά με το ποιος /ά θεωρείται ευάλωτος/η. Η έννοια της συζήτησης μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα προέκυψε με τρόπο απαγωγικό μέσω του «πήγαινε-έλα» μεταξύ των μεταγραφών και της βιβλιογραφίας. Η αρχική κωδικοποίηση ανέδειξε μια επαναλαμβανόμενη δομή στην οποία οι συμμετέχοντες/ουσες υποστήριζαν την ισότητα, ενώ αντιμετώπιζαν την αναγνώριση, την υποστήριξη και την προστασία ως πεπερασμένα μεγέθη. Στη συνέχεια, η ανάλυση επέστρεψε στο μετεγγραμμένο κείμενο, για να εξετάσει πού ίσχυε αυτή η ερμηνεία, πού εξασθενούσε και πού οι συμμετέχοντες μετακινούνταν σε διαφορετικό ηθικό πεδίο.

Ανάλυση

Η ανάλυση κινήθηκε σε επαναλαμβανόμενα περάσματα μεταξύ των μεταγραφών και της έννοιας που αναπτύχθηκε στην ενότητα της εννοιολογικής προσέγγισης. Ξεκίνησα παραμένοντας κοντά στη διατύπωση, τα παραδείγματα και τους αξιολογικούς όρους των συμμετεχόντων. Γρήγορα προέκυψαν διάφορες θεματικές και στις τρεις ομάδες. Οι συμμετέχοντες/ουσες επέστρεψαν στην μπλοκαρισμένη ανεξαρτησία, τη στεγαστική και μισθολογική πίεση, τη δυσπιστία προς τους θεσμούς, την απογοήτευση από το περιβάλλον των μέσων ενημέρωσης και τη διαφωνία σχετικά με το τι θα έπρεπε να σημαίνει στην πράξη η ισότητα. Ένας δεύτερος κύκλος ερμηνείας συνέδεσε αυτές τις ομάδες θεμάτων με τη συζήτηση μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα. Η έννοια αυτή αποσαφήνισε μια επαναλαμβανόμενη τάση που εντοπίστηκε στις συζητήσεις. Τα προβλήματα συχνά πλαισιώνονταν από την έλλειψη/το πεπερασμένο, την ακύρωση και την άνιση πρόσβαση στην ασφάλεια, τις ευκαιρίες και την αναγνώριση. Στη συνέχεια, επέστρεψα στο μετεγγραμμένο κείμενο, για να ελέγξω πού ίσχυε αυτή η ερμηνεία, πού εξασθενούσε και πού οι συμμετέχοντες/ουσες μετακινούνταν σε διαφορετικό ηθικό πεδίο. Τα ευρήματα που ακολουθούν εντοπίζουν αυτό το μοτίβο σε όλες τις ομάδες.

Το μπλοκαρισμένο μέλλον ως βιωμένος περιορισμός

Σε όλες τις ομάδες εστίασης, η συζήτηση επέστρεφε διαρκώς στη δυσκολία οικοδόμησης μιας ζωής που να μοιάζει σταθερή, ανεξάρτητη και ανοιχτή σε προοπτικές. Οι συμμετέχοντες/ουσες περιέγραψαν αυτό το φαινόμενο μέσα από συναισθήματα, αριθμητικούς υπολογισμούς και μια επαναλαμβανόμενη αίσθηση ότι η ενήλικη ζωή έχει περιοριστεί. Η Άννα, μια γυναίκα από τη μικτή ομάδα, έκανε λόγο για «πολλά εμπόδια» στην οικονομική ανεξαρτησία και για «τα κοινωνικά ζητήματα που αντιμετωπίζουμε καθημερινά», ενώ στη συνέχεια μίλησε για «χάος, πίεση, άγχος, αβεβαιότητα, θλίψη». Όρισε τη θλίψη αυτή ως το συναίσθημα από το οποίο «ιδίως τα νέα άτομα υποφέρουν πολύ όσον αφορά την ανεξαρτησία και τα όνειρά μας» (Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα). Οι συμμετέχοντες/ουσες συνέδεσαν τις υλικές τους στερήσεις με έναν μελλοντικό ορίζοντα που μοιάζει κατεστραμμένος. Η ανεξαρτησία εμφανίζεται ως κάτι επιθυμητό αλλά όλο και πιο δύσκολο να εξασφαλιστεί υπό τις υπάρχουσες συνθήκες.

Ο Δημήτρης, ένας άντρας της μικτής ομάδας, παρέμεινε στο ίδιο συναισθηματικό πεδίο, βγάζοντας, ωστόσο, περισσότερο θυμό και εκνευρισμό. Μίλησε για «χάος», «μπάχαλο», «γελοιοποίηση» και «αίσθημα ανεπάρκειας» περιγράφοντας «ένα είδος δυσαρέσκειας με την όλη κατάσταση» (Δημήτρης, άντρας, μικτή ομάδα). Η γλώσσα του υποδηλώνει ένα αίσθημα ταπείνωσης και πίεσης. Οι συμμετέχοντες/ουσες περιγράφουν τις ζωές τους ως στριμωγμένες, αλλά μιλούν επίσης και για ένα περιβάλλον που κάνει τις συνηθισμένες φιλοδοξίες να μοιάζουν ελαφρώς παράλογες.

Ο Γιάννης, μέλος της μικτής ομάδας, πέρασε από το συναίσθημα στη δικαιοσύνη. Ανέφερε «την άνιση κατανομή, την αδικία, το υψηλό κόστος ζωής, τα σκάνδαλα και τη βία» και στη συνέχεια μετέφρασε την κρίση στέγασης σε οικεία αριθμητική. Κάποιος που βγάζει «χίλια ευρώ» δίνει «τον μισό μισθό του» στο ενοίκιο πριν καν προστεθεί το κόστος του ρεύματος και των «βασικών εξόδων». Το

χαρακτήρισε ως αποτυχία μιας κοινωνίας που ισχυρίζεται ότι ο νόμος είναι «τυφλός και ίδιος για όλους» (Γιάννης, άντρας, μικτή ομάδα). Τα ενοίκια, οι μισθοί και οι λογαριασμοί παρουσιάζονται ως αποδεικτικά στοιχεία σε ένα ευρύτερο επιχείρημα περί δικαιοσύνης. Η οικονομία εισέρχεται στη συζήτηση ως ηθική δομή.

Η Άννα, μέλος της μικτής ομάδας, χαρακτήρισε τη στέγαση ως μια «πολύ βασική ανάγκη» και μίλησε για την επιθυμία «να μετακομίσει σε διαμέρισμα που θα νοικιάζει» (Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα). Ο Δημήτρης, μέλος της μικτής ομάδας, χρησιμοποίησε τις τιμές των τροφίμων ως μικρογραφία της οικονομικής πίεσης, λέγοντας ότι «η τιμή στο σουβλάκι κυριολεκτικά διπλασιάστηκε σε πέντε χρόνια» ενώ «οι μισθοί έχουν μείνει ίδιοι» (Δημήτρης, άντρας, μικτή ομάδα). Η Άννα επανήλθε στην αναντιστοιχία μεταξύ επίσημου εισοδήματος και πραγματικής ζωής. Με «700 €» κατώτατο μισθό, «400 €» ελάχιστο ενοίκιο και «10-15 €» το κόστος μίας ελάχιστης αναψυχής, «όλα είναι πολύ περιορισμένα» και η επιθυμία «να ζήσουμε λίγο τη ζωή μας και να δούμε μερικά πράγματα» γίνεται «εμπόδιο». Το συμπέρασμά της φέρει τη δύναμη της επανάληψης. «Ούτε χίλια ευρώ δεν θα αρκούσαν... Ούτε καν 1.500 €» (Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα). Αυτά τα αποσπάσματα είναι γεμάτα μικρούς υπολογισμούς. Οι συμμετέχοντες υπολογίζουν συνεχώς τι απομένει αφού πληρωθούν τα βασικά έξοδα. Η απάντηση είναι ελάχιστα χρήματα.

Η ομάδα που αποτελείτο μόνο από γυναίκες εξέφρασε το ίδιο μπλοκάρισμα με ελαφρώς διαφορετικό λεξιλόγιο. Η Δέσποινα, μέλος της αποκλειστικά γυναικείας ομάδας, είπε ότι αυτό που την τρώμαζε περισσότερο ήταν η «αδιαφορία», μαζί με την «κραυγαλέα εξαπάτηση» από «πολιτικούς ή οποιονδήποτε βρίσκεται στην εξουσία» (Δέσποινα, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Η Νεφέλη, μέλος της αποκλειστικά γυναικείας ομάδας, επικεντρώθηκε στην «έλλειψη διαφάνειας», την «αστάθεια» και στο «αβέβαιο μέλλον», λέγοντας ότι νιώθει σαν να «χτίζει πάνω στην άμμο και ένα μεγάλο κύμα μπορεί να εξαλείψει τα πάντα» (Νεφέλη, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Αυτή η μεταφορά αποτυπώνει το πρόβλημα με ασυνήθιστη δύναμη. Η προσπάθεια γίνεται. Λείπει η σταθερότητα. Το έδαφος μπορεί

να υποχωρήσει γρήγορα. Οι υπολογισμοί μισθού-ενοικίου στη μικτή ομάδα και η εικόνα του «χτίζω στην άμμο» στη γυναικεία ομάδα αποτυπώνουν το ίδιο βίωμα. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσπαθούν να βρουν τον δρόμο τους σε ένα περιβάλλον όπου η πρόοδος μοιάζει αβέβαιη και πρόσκαιρη.

Αυτές οι περιγραφές καθορίζουν το συναισθηματικό και υλικό πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται η υπόλοιπη συζήτηση. Όταν η καθημερινότητα περιγράφεται μέσα από εμπόδια, αναβολές και τριβές, οι διεκδικήσεις περί ισότητας είναι πιο πιθανό να ακουστούν μέσω της άσκησης πίεσης. Οι συμμετέχοντες/ουσες βάζουν ήδη στην εξίσωση όρια, συμβιβασμούς και εύθραυστα κέρδη.

Δικαιοσύνη και ανταγωνισμός

Από τη στιγμή που διαμορφωνόταν αυτό το υπόβαθρο αστάθειας, η συζήτηση συχνά στρεφόταν προς έναν ανταγωνιστικό απολογισμό της δικαιοσύνης. Η κοινωνική ζωή παρουσιαζόταν ως ένας αγώνας για την πρόσβαση, την προστασία και την αναγνώριση. Αυτό ήταν ένα από τα πιο ξεκάθαρα σημεία όπου έγινε ορατή η συζήτηση μηδενικού αθροίσματος περί ισότητας.

Ο Νίκος, μέλος της μικτής ομάδας, περιέγραψε τον κύκλο των ειδήσεων ως επαναλαμβανόμενο και κενό λέγοντας ότι «για 20 λεπτά μιλούσαν μόνο για θανάτους». Στη συνέχεια πέρασε στο θέμα της μισθολογικής πολιτικής. «Λένε “θα αυξήσουμε τον βασικό μισθό”. Τον αυξάνουν κατά 20-25 €. Ταυτόχρονα, όμως, μια εβδομάδα αργότερα, αυξάνουν τις κρατήσεις κατά 20 €. Έτσι, γυρνάμε στο μηδέν.» (Νίκος, άντρας, μικτή ομάδα). Η «επιστροφή στο μηδέν» συμπυκνώνει μια ευρύτερη αντίληψη που υπάρχει στις ομάδες. Τα κέρδη είναι προσωρινά. Η πολιτική φαντάζει κάλπικη. Οι ανακοινώσεις δημιουργούν την εντύπωση της αλλαγής, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητες. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι άνθρωποι αρχίζουν να ερμηνεύουν τα αποτελέσματα μέσω ενός πρίσματος ακύρωσης. Η στήριξη υπάρχει στα χαρτιά, εξαεμίζεται εν ριπή οφθαλμού στην πράξη και αφήνει όλα τα μέρη να ανταγωνίζονται για μια ελάχιστη ανακούφιση.

Η ίδια δομή καταγράφηκε και στις συζητήσεις για την ασφάλεια. Ο Μάριος, μέλος της αποκλειστικά αντρικής ομάδας, αντιπαρέβαλε τη μεταχείριση μιας διασημότητας με τη μεταχείριση μιας γυναίκας που ζήτησε βοήθεια πριν τελικά δολοφονηθεί. «Νομίζω ήταν η Βίση ή η Βανδή, που της έσκασε το λάστιχο και η αστυνομία την συνόδευσε στη συναυλία της. Και το άλλο κορίτσι που παραλίγο να τη σκοτώσουν, δεν την πήγαν πουθενά. Και στο τέλος δολοφονήθηκε». Συνόψισε το ζήτημα ως ανισότητα «στο πώς ένας αστυνομικός φέρεται σε μένα σε σχέση με το πώς φέρεται σε έναν πολιτικό» (Μάριος, άντρας, ομάδα αντρών). Η ασφάλεια εκλαμβάνεται εδώ ως επιλεκτικό αγαθό. Εξαρτάται από την κοινωνική θέση και την ορατότητα του ατόμου που τη ζητάει. Άπαξ κι αυτή η ιδέα εισέλθει στη συζήτηση, η δικαιοσύνη δεν θεωρείται πια καθολική. Φαίνεται να λειτουργεί επιλεκτικά, να εξαρτάται από τις περιστάσεις και να είναι άνισα κατανομημένη.

Οι συμμετέχοντες επέκτειναν την ίδια λογική στα μέτρα στήριξης της νεολαίας. Η Νεφέλη, μέλος της γυναικείας ομάδας, υποστήριξε ότι «η Ελλάδα δεν μπορεί πλέον να στηρίξει τη νεολαία... ωθεί τα νέα άτομα όλο και περισσότερο να φύγουν», ενώ στη συνέχεια χλεύασε τη γνωστή έκκληση για επιστροφή των απόδημων. «Να επιστρέψουν σε τι; Για να τους δώσουν μια θέση των 800 € ενώ το ενοίκιο κοστίζει 600; Για να τους μείνουν, δηλαδή 200 €;» Το συμπέρασμά της ήταν σαφές στην ωμότητά του. «Νιώθω ότι δεν υπάρχει ελπίδα ούτε και λύσεις» (Νεφέλη, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Στη συνέχεια περιέγραψε ένα εξαμηνιαίο πρόγραμμα στήριξης για νέους/ες οδοντιάτρους που πληρώνει «700 € για έξι μήνες», πριν το απορρίψει λέγοντας: «Είναι σαν να σου λένε “Πάρε κάτι να ασχολείσαι για έξι μήνες. Εμπρός λοιπόν”. Μιλάμε για κοροϊδία.» (Νεφέλη, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Τα προσωρινά μέτρα προκαλούν σκεπτικισμό, επειδή οι συμμετέχοντες/ουσες τα αξιολογούν με βάση το τι συμβαίνει μετά τη λήξη τους. Η στήριξη που λήγει γρήγορα βιώνεται ως διαχείριση της αστάθειας.

Οι ομάδες πλαισίωσαν επίσης τις ευκαιρίες ως κάτι που εξασφαλίζεται μέσω δικτύων και γνωριμιών. Ο Στέφανος, ένας άντρας που συμμετείχε στην

αποκλειστικά αντρική ομάδα, υποστήριξε ότι η αξιοκρατία αποτυγχάνει επειδή «λόγω ορισμένων γνωριμιών... μπορεί να χάσεις ευκαιρίες» επειδή οι θέσεις πηγαίνουν σε ανθρώπους που έχουν «πολιτικές διασυνδέσεις», σε άτομα που γνωρίζονται «από τη σχολή» ή που είναι γόννοι «γνωστών οικογενειών» (Στέφανος, άντρας, ομάδα αντρών). Η πρόσβαση μοιάζει να είναι πεπερασμένη και μεροληπτική. Αυτή η αντίληψη εντείνει την οπτική της έλλειψης. Εάν οι θέσεις εργασίας, το κύρος και η προστασία εξαρτώνται από τις διασυνδέσεις, η δικαιοσύνη αρχίζει να μοιάζει με έναν διαγωνισμό από τον οποίο πολλά άτομα είναι ήδη αποκλεισμένα. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους οι διεκδικήσεις ισότητας μπλέκουν τόσο εύκολα σε συζητήσεις σχετικά με την κατανομή των ευκαιριών και τα πλεονεκτήματα της μιας ή της άλλης ομάδας.

Στη μικτή ομάδα, η Άννα υποστήριξε ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν «προβλήματα στον επαγγελματικό τομέα», όπως παρενόχληση, άσκηση εξουσίας από την πλευρά του εργοδότη, χαμηλότεροι μισθοί και δυσμενείς συνέπειες που συνδέονται με τη μητρότητα. Πρόσθεσε ότι, ως ελεύθερη επαγγελματίας, η άδεια μητρότητας δεν ήταν ουσιαστικά διαθέσιμη για εκείνη και ότι στον κλάδο της αρχιτεκτονικής εξακολουθεί να υπάρχει ένας «άγραφος κανόνας» σύμφωνα με τον οποίο μια γυναίκα δεν μπορεί εύκολα να επιβλέπει ένα εργοτάξιο επειδή «δεν θα την πάρουν στα σοβαρά» (Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα). Στην ομάδα που αποτελούνταν μόνο από άντρες, το ίδιο ζήτημα προέκυψε με πιο διφορούμενο τρόπο. Ο Χρήστος, μέλος της ομάδας ανδρών, υποστήριξε ότι οι γυναίκες μπορεί μερικές φορές να προτιμώνται στην πρόσληψη, αλλά στη συνέχεια περιέγραψε συνεντεύξεις που ρωτούσαν γυναίκες κοντά στα 30 εάν σχεδίαζαν να αποκτήσουν παιδιά. Το συμπέρασμά του ήταν ότι μια γυναίκα με περισσότερα προσόντα θα μπορούσε να χάσει το πλεονέκτημά της μόλις η μητρότητα έμπαινε στο τραπέζι: «Και μπαμ! Έχω εγώ το πάνω χέρι.» (Χρήστος, άντρας, ομάδα ανδρών). Αυτά τα παραδείγματα τονίζουν το μοτίβο μηδενικού αθροίσματος. Η εργασία δεν συζητείται απλώς ως ένα κοινό πεδίο επισφάλειας. Γίνεται ένας τομέας όπου οι συμμετέχοντες/ουσες προσπαθούν να

προσδιορίσουν ποι@ ευνοείται, ποι@ τιμωρείται και ποιες μορφές ανισότητας αναγνωρίζονται ως εύλογες.

Αυτές οι ανταλλαγές δείχνουν επίσης γιατί οι συζητήσεις μηδενικού αθροίσματος πρέπει να ερμηνεύονται ως μοτίβο αλληλεπίδρασης και όχι ως παγιωμένη ιδεολογία. Οι συμμετέχοντες/ουσες αναπτύσσουν το σκεπτικό τους μέσω παραδειγμάτων, συγκρίσεων και απογοητεύσεων που αναδύονται μέσα στη συζήτηση. Το ίδιο άτομο μπορεί να υποστηρίξει τη δικαιοσύνη σε γενικές γραμμές και αμέσως μετά να μετακινηθεί σε μια πολύ πιο περιορισμένη περιγραφή του τρόπου με τον οποίο κατανέμονται στην πραγματικότητα τα οφέλη, η αξιοπιστία ή η προστασία. Η ένταση βρίσκεται μέσα στην ίδια τη συζήτηση.

Δημόσιος διάλογος και δυσπιστία

Ένα άλλο επίπεδο στα δεδομένα αφορά την ίδια τη δημόσια σφαίρα. Οι συμμετέχοντες επέκριναν τους πολιτικούς αλλά και ένα επικοινωνιακό περιβάλλον που τους φαινόταν επαναληπτικό, χειραγωγικό και αποστασιοποιημένο από τα καθημερινά προβλήματα. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εμφανίστηκαν λιγότερο ως ξεχωριστό πεδίο και περισσότερο ως μέρος του ευρύτερου προβλήματος της ορατότητας. Στη μικτή ομάδα, ο Νίκος επέκρινε τον ψηφιακό ακτιβισμό υποστηρίζοντας ότι «η δημοσίευση μιας ιστορίας» δεν ισοδυναμεί με δράση και ότι «ο ψηφιακός ακτιβισμός υπονομεύει τον πραγματικό ακτιβισμό» (Νίκος, άντρας, μικτή ομάδα). Στην ομάδα γυναικών, η Δανάη ανέφερε ότι παρακολουθεί πολιτικές συζητήσεις στο κινητό της και υποστήριξε ότι η δημόσια συζήτηση στερείται πλουραλισμού. Αυτά τα σχόλια υποδηλώνουν ότι οι συμμετέχοντες/ουσες κινούνται μεταξύ διαφορετικών μέσων και διαπροσωπικών συζητήσεων, ενώ ταυτόχρονα υπονοούν ότι τα δημόσια προβλήματα φιλτράρονται μέσω επιλεκτικής ορατότητας.

Η Άννα, μια γυναίκα μέλος της μικτής ομάδας, συνέδεσε αυτό το φαινόμενο άμεσα με την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, λέγοντας «ό,τι ακούω από τα μέσα ενημέρωσης είναι

απλώς εξαπάτηση» (Άννα, γυναίκα, μικτή ομάδα). Ο Νίκος, μέλος της μικτής ομάδας, πρόσθεσε ότι υλικό μικρής αξίας επαναλαμβάνεται «δέκα χιλιάδες φορές», γεγονός που του προσδίδει μια ιδιόμορφη δύναμη απλά μέσω της επανάληψης (Νίκος, άντρας, μικτή ομάδα). Η Σοφία, μέλος της μικτής ομάδας, ανέπτυξε περαιτέρω το συγκεκριμένο ζήτημα: «Το 90% από όσα βλέπουμε δεν αξίζει τον κόπο... οι ειδήσεις είναι συνεχώς γεμάτες από κινδυνολογία». Το αντιπαρέβαλε με την περιορισμένη προσοχή που δίνεται στον «πληθωρισμό» και «το κόστος διαβίωσης» και πρόσθεσε ότι η λεπτομερής κάλυψη της βίας μπορεί να καταστεί «οριακά ένας οδηγός για το πώς να σκοτώσει κανείς το επόμενο άτομο» (Σοφία, γυναίκα, μικτή ομάδα). Το επιχείρημά της ήταν ότι τα περιστατικά βίας εξιστορούνται με διαδικαστικό τρόπο, ενώ τα διαρθρωτικά ζητήματα, όπως το κόστος διαβίωσης, λαμβάνουν όλο και λιγότερη κάλυψη. Οι συμμετέχοντες/ουσες αισθάνονται ότι τα ζητήματα που διαμορφώνουν τη ζωή τους καλύπτονται/αντιμετωπίζονται ανεπαρκώς, ενώ άλλα θέματα μεγεθύνονται μέσω της επανάληψης ή του φόβου.

Η ίδια η ορατότητα γίνεται μέρος του προβλήματος της δικαιοσύνης. Εάν η δημόσια ατζέντα δίνει την αίσθηση ότι στοχεύει στον εντυπωσιασμό και ότι είναι αποκομμένη από την πραγματικότητα, οι συμμετέχοντες/ουσες είναι πιο πιθανό να αναρωτηθούν ποιανού/ής ο πόνος έχει περισσότερη σημασία, ποιες ιστορίες κερδίζουν έδαφος και ποια προβλήματα εξακολουθούν να αγνοούνται. Η αναγνώριση εισέρχεται στη συζήτηση ως ένας πεπερασμένος και άνισα κατανομημένος πόρος. Αυτό βοηθά να εξηγηθεί γιατί οι συζητήσεις για το φύλο μπλέκονται με τη δυσπιστία απέναντι στα μέσα ενημέρωσης. Οι ισχυρισμοί σχετικά με βλάβες ή διακρίσεις φιλτράρονται μέσα από ένα πρίσμα καχυποψίας σχετικά με τον καθορισμό της ατζέντας, την έμφαση και τη δημόσια παρουσίαση.

Η ομάδα γυναικών έδωσε σε αυτό μια πιο διαδικαστική μορφή. Η Δανάη, μέλος της ομάδας γυναικών, περιέγραψε την παρακολούθηση συζητήσεων στο τηλέφωνό της και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «δεν υπάρχει πλουραλισμός». Τα προγράμματα «φέρνουν τους δικούς τους

ανθρώπους», ενώ αυτό που λείπει είναι ένα «άσχετο» πρόσωπο, «χωρίς ιδιαίτερο πάθος για την πολιτική», που θα μπορούσε να είναι «αντικειμενικό». Εξέφρασε τη ρητή προτίμησή της για κάτι που θα ήταν πιο κοντά στο πλαίσιο μιας ομάδας εστίασης με «περισσότερες φωνές από απλούς ανθρώπους... αντί για συγκεκριμένα "στημένα" άτομα» (Δανάη, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Αυτό το σχόλιο αξίζει την προσοχή μας. Οι συμμετέχοντες/ουσες αισθάνονται αποκλεισμένοι/ες τόσο από τα αποτελέσματα όσο και από τις διαδικασίες μέσω των οποίων συζητούνται τα δημόσια προβλήματα. Άλλοι επιλέγουν τους ομιλητές/ τις ομιλήτριες, άλλοι ορίζουν το πλαίσιο και άλλοι αποφασίζουν τι γίνεται αντιληπτό στο κοινό.

Η ίδια απόσταση προέκυψε και στη συζήτηση για τις εκλογές. Ο Μάριος, ένα μέλος της ομάδας αντρών, εξήγησε ότι το ταξίδι στο χωριό προκειμένου να ψηφίσει μπορεί να κοστίσει «400€», πράγμα που σημαίνει ότι κάποιοι άνθρωποι μπορεί απλά «να καταλήξουν να μην ψηφίσουν» (Μάριος, άντρας, ομάδα αντρών). Ο Ανδρέας, μέλος της ομάδας αντρών, εξέφρασε και αμφιβολίες ως προς το αν οι επιστολικές ψήφοι καταμετρώνται σωστά (Ανδρέας, άντρας, ομάδα αντρών). Η ίδια η συμμετοχή καθίσταται δαπανηρή και αντιμετωπίζεται με μια ελαφρά δυσπιστία. Αυτό ενισχύει την αίσθηση ότι οι θεσμοί δεν ανταποκρίνονται ισότιμα σε όλους/ες και ότι δεν είναι εξίσου εξασφαλισμένη η φωνή όλων των πολιτών.

Ισότητα των φύλων

Η ισότητα των φύλων επιβεβαιωνόταν συνήθως σε επίπεδο αξιών. Το επιχείρημα ωστόσο αποσταθεροποιούνταν όταν οι συμμετέχοντες/ουσες πέρασαν στο κομμάτι της εφαρμογής. Αυτό έγινε σαφές όταν οι ομάδες πέρασαν από την αφηρημένη υποστήριξη της ισότητας σε συγκεκριμένα ερωτήματα σχετικά με το ποι@ κερδίζουν, ποι@ χάνουν και ποι@ θεωρούνται αξιόπιστοι/ες. Ο Πέτρος, μέλος της μικτής ομάδας, δήλωσε ότι «συμφωνεί απόλυτα με την ισότητα», αλλά στη συνέχεια υποστήριξε ότι η ισότητα

είχε συνδεθεί υπερβολικά στενά με τα «ποσοστά 50-50» και την «ίση εκπροσώπηση σε όλα». Το χαρακτήρισε «ουτοπικό», επειδή οι άνθρωποι «δεν είναι ίδιοι στις προτιμήσεις και τις δεξιότητές τους» καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι μια «απόλυτη ποσόστωση 50-50» στα επαγγέλματα ή το κοινοβούλιο «δεν πρόκειται ποτέ να επιτευχθεί» (Πέτρος, άντρας, μικτή ομάδα). Η ισότητα εδώ γίνεται αποδεκτή σε επίπεδο αξιών. Η ισότητα, ωστόσο, ως αποτέλεσμα αντιμετωπίζεται ως μία πρακτική που δεν λαμβάνει υπόψη τις τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των ατόμων.

Η Σοφία, μέλος της μικτής ομάδας, εξέφρασε ακριβώς το αντίθετο. Υποστήριξε ότι η ανισότητα των φύλων είναι «εμφανής στην εκπροσώπηση» και ότι, εάν ο πληθυσμός είναι περίπου «50-50», τότε η κατανομή «80-20» στις ανώτερες θέσεις δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο από την «ικανότητα» ή τις «δεξιότητες» (Σοφία, γυναίκα, μικτή ομάδα). Η εκπροσώπηση λειτουργεί εδώ ως απόδειξη της διαρθρωτικής ανισότητας. Η διαφωνία μεταξύ των δύο συμμετεχόντων δείχνει ότι η μία πλευρά ερμηνεύει τα άνισα αποτελέσματα μέσω ενός πρίσματος προτίμησης και αξίας, ενώ η άλλη μέσω του αποκλεισμού.

Η ομάδα που αποτελούνταν αποκλειστικά από άντρες διατυπώθηκαν ακόμα πιο ρητοί ισχυρισμοί ότι η ισότητα είχε αρχίσει να θέτει τους άντρες σε μειονεκτική θέση. Ένας άντρας υποστήριξε ότι οι γυναίκες αποκτούν «δικαιώματα που δεν θα έπρεπε να έχουν», παρότι παραδέχτηκε ότι δεν υπάρχει ισότητα. Ένας άλλος υποστήριξε ότι «είναι πολύ πιο εύκολο να βρεις δουλειά αν είσαι γυναίκα» και ότι οι άντρες αντιμετωπίζουν περισσότερα εμπόδια «στην εργασία, στην επίτευξη οικονομικής σταθερότητας και στα κοινωνικά περιβάλλοντα» (ομάδα αντρών). Αυτοί οι ισχυρισμοί δείχνουν πώς η επισφάλεια των αντρών μπορεί να μεταφραστεί σε ισχυρισμό με έμφυλη διάσταση σχετικά με τον εκτοπισμό. Η ανασφάλεια των αντρών δεν περιγράφεται μόνο ως οικονομική ανασφάλεια. Παρουσιάζεται ως απόδειξη ότι η ίδια η ισότητα ενδέχεται πλέον να λειτουργεί άνισα.

Στη μικτή ομάδα, ένας άντρας υποστήριξε ότι είναι «σαφώς πιο δύσκολο να είσαι άντρας», επειδή «το 80 έως 90% των ατόμων που αυτοκτονούν είναι άντρες», οι άντρες συχνά δεν έχουν «δίχτυ ασφαλείας» και η έλλειψη στέγης είναι πιο πιθανό να επηρεάσει τους άνδρες. Ωστόσο, στην ίδια συζήτηση αναγνωρίστηκε το γεγονός ότι εξακολουθεί να υπάρχει σεξισμός και ότι οι γυναίκες παραμένουν σε μειονεκτική θέση. Αυτή η μετακίνηση είναι κεντρικής σημασίας για την επιχειρηματολογία της παρούσας σύνοψης πολιτικής. Οι συμμετέχοντες/ουσες εναλλάσσουν τον τρόπο ομιλίας τους και τον τόνο της συζήτησης: από την ισότητα ως κανόνα, στις βλάβες λόγω φύλου ως ανταγωνιστικές μεταξύ τους αξιώσεις, έως τις αμφιβολίες σχετικά με το τίνας ο πόνος αναγνωρίζεται.

Οι σύντομες ερωτήσεις τύπου έρευνας ενίσχυσαν αυτό το μοτίβο. Στην ομάδα που αποτελούσαν αποκλειστικά από άντρες, αρκετοί συμμετέχοντες ήταν πολύ ουδέτεροι σχετικά με το αν η ισότητα των φύλων έχει φτάσει στο σημείο όπου οι άντρες βρίσκονται πλέον σε μειονεκτική θέση, ενώ δύο μέλη της συμφώνησαν απόλυτα ότι υπάρχει ανισότητα στις (ερωτικές) σχέσεις, επειδή οι γυναίκες εστιάζουν την προσοχή τους σε ένα μικρό ποσοστό ανδρών. Αντίθετα, στην γυναικεία ομάδα, οι συμμετέχουσες απέρριψαν κατηγορηματικά την ιδέα ότι οι γυναίκες υπερβάλλουν όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας και αντέδρασαν με δυσπιστία, όταν τους αναφέρθηκε ότι ορισμένοι άντρες ήταν ουδέτεροι όσον αφορά τη ρητή συγκατάθεση. Αυτές οι διαφορές δείχνουν ότι η ίδια ατζέντα ισότητας γίνεται αντιληπτή μέσω διαφορετικών εμπειριών ευαλωτότητας.

Οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούσαν να υποστηρίξουν την ισότητα, εκφράζοντας παράλληλα επιφυλάξεις για τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζονται, επικοινωνούνται και επιβάλλονται τα μέτρα ισότητας. Όπου εκλαμβάνονταν ότι οι θεσμοί συμπεριφέρονταν επιλεκτικά, ήταν πιο σύνηθες να ερμηνεύονται τα μέτρα ισότητας ως οφέλη που διοχετεύονταν άνισα σε ορισμένες ομάδες. Στη μικτή ομάδα, ένα μέλος έγραψε ότι ο φεμινισμός ήταν «προοδευτικός, χρήσιμος και χειραγωγούμενος» εξηγώντας ότι χειραγωγείται

από «κόμματα» και «πολιτικούς». Στην ίδια ομάδα, ένα άλλο μέλος έγραψε ότι η ισότητα των φύλων συνδέεται με «το επάγγελμα, τη φορολογία, τα δικαιώματα», αλλά και ότι είναι «ανέφικτη». Αυτές ήταν εκφράσεις υποστήριξης φιλτραρισμένες μέσω της δυσπιστίας για τον τρόπο με τον οποίο η ισότητα μεταφράζεται σε διαφορετικούς τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας.

Η ερώτηση εάν είναι πιο δύσκολο να είναι κανείς άντρας ή γυναίκα στην Ελλάδα σήμερα ενθάρρυνε τους/τις συμμετέχοντες/ουσες να σκεφτούν συγκριτικά από τηναρχή. Το συγκεκριμένο ερώτημα ήταν ενδιαφέρον, καθώς ανέδειξε τις ηθικές λογικές που επιστρατεύουν οι συμμετέχοντες/ουσες, όταν αξιολογούν την ευαλωτότητα. Δημιούργησε επίσης αλληλουχίες συμφωνίας και διόρθωσης που αποκάλυψαν πώς λειτουργεί η συγκριτική συλλογιστική σε πραγματικό χρόνο. Η συγκεκριμένη ερώτηση, λοιπόν, σίγουρα βοήθησε να έρθει αυτό στο προσκήνιο.

Συγκατάθεση, σωματική αυτονομία και τα όρια της συζήτησης περί σπανιότητας και πεπερασμένου

Το ισχυρότερο όριο στην ανταγωνιστική προσέγγιση εντοπίστηκε στα θέματα γύρω από τη συναίνεση και τη σωματική αυτονομία. Σε αυτά τα σημεία των συζητήσεων, ο τόνος των ατόμων άλλαξε. Η γλώσσα των δικαιωμάτων και των σαφών ορίων έγινε πιο έντονη. Στη μικτή ομάδα, όταν ένα μέλος ρώτησε αν ρητή συναίνεση σήμαινε να πεις «θα σε φιλήσω τώρα», ένα άλλο μέλος έσπευσε να διευκρινίσει: «Εννοούμε τη φυσιολογική συναίνεση. Ότι είμαστε, δηλαδή, φυσιολογικοί άνθρωποι». Όταν η συζήτηση πήγε στο θέμα της άρνησης, ένα άλλο μέλος πρόσθεσε: «100%, συμφωνώ με τους υπόλοιπους» και η ομάδα συμφώνησε ότι «όχι σημαίνει όχι» (μικτή ομάδα). Το ίδιο μοτίβο εμφανίστηκε γύρω από το θέμα της άμβλωσης, όπου ένα μέλος δήλωσε ότι «θα το πήγαινε ακόμη πιο πέρα» και ότι οι άντρες «δεν πρέπει να έχουν κανέναν λόγο πάνω στο συγκεκριμένο θέμα» (μικτή ομάδα). Στη γυναικεία ομάδα, οι συμμετέχουσες αντέδρασαν με δυσπιστία, όταν τους είπαν ότι ορισμένοι

άνδρες είχαν ουδέτερη στάση όσον αφορά τη ρητή συναίνεση ρωτώντας: «Οι άντρες; Και δεν ντράπηκαν να το πουν;» (ομάδα γυναικών). Αυτές οι ακολουθίες είναι κρίσιμες, καθώς η ασφάλεια και η σωματική αυτονομία αντιμετωπίστηκαν ως θεμέλια. Δεν προσέλκυσαν τον ίδιο βαθμό εξισορρόπησης που εμφανίστηκε στη συζήτηση για τις θέσεις εργασίας.

Αυτή η ενότητα δείχνει ότι η συζήτηση μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα εμφανίζεται πιο εύκολα όταν οι συμμετέχοντες/ουσες μιλούν για θεσμούς που δεν εμπιστεύονται, για πολιτικές που αντιλαμβάνονται ως μεροληπτικές ή προσωρινές και για μια δημόσια επικοινωνία που θεωρούν διαστρεβλωμένη. Όσον αφορά τη σωματική αυτονομία, μια διαφορετική ηθική γλώσσα γίνεται διαθέσιμη, η οποία δείχνει να είναι πολύ πιο ανθεκτική. Τα όρια είναι σαφέστερα. Τα περιθώρια για συγκριτικές διαπραγματεύσεις περιορίζονται.

Τα μετεγγραμμένα κείμενα περιέχουν επίσης στιγμές όπου οι συμμετέχοντες/ουσες κατευθύνθηκαν προς μια εξεύρεση λύσεων, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης και της μακροπρόθεσμης πολιτισμικής αλλαγής. Η Λίνα, μέλος της ομάδας γυναικών, υποστήριξε ότι «όλα ξεκινούν από την εκπαίδευση» εξηγώντας ότι αυτή η ιδέα δεν αφορά μόνο το σχολείο. Οι γονείς θα πρέπει να λαμβάνουν στήριξη «από τη στιγμή που φεύγουν από το μαιευτήριο» με «πέντε μαθήματα» για το πώς να διδάξουν ένα παιδί. Προσέθεσε: «Δώστε τους τη δυνατότητα να κάνουν ψυχοθεραπεία, γιατί πιστεύω ότι το 90% της χώρας μας δεν έχει κάνει ψυχοθεραπεία ε και αυτό βαραίνει τις επόμενες γενιές» (Λίνα, γυναίκα, ομάδα γυναικών). Αυτό δείχνει ότι οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούν ακόμα να φανταστούν διαρθρωτικές αλλαγές, τη μετάδοσή τους και την αποκατάσταση των προβλημάτων ακόμη και όταν περιγράφουν την πολιτική ως αδρανή ή αδιάφορη.

Συμπέρασμα

Η παρούσα μελέτη εντοπίζει έναν επαναλαμβανόμενο τρόπο με τον οποίο οι νέοι/ες στην Αθήνα μιλούν για την ισότητα των φύλων

σε συνθήκες παρατεταμένης επισφάλειας. Σε όλες τις ομάδες εστίασης, η ισότητα θεωρήθηκε ως μια βάσιμη και αναγνωρισμένη δημοκρατική αξία. Ταυτόχρονα, η αναγνώριση, η ασφάλεια και η υποστήριξη συχνά αναφέρονταν ως σπάνια αγαθά, άνισα κατανομημένα και εύκολα ανατρεψίμα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι συζητήσεις σχετικά με το εάν είναι πιο δύσκολο να είναι κανείς άντρας ή γυναίκα στην Ελλάδα μετατράπηκαν πολλές φορές σε συγκριτικές αποτιμήσεις. Οι βλάβες της κάθε (έμφυλης) ομάδας μπήκαν στο ζύγι. Οι αξιώσεις/διεκδικήσεις μετρήθηκαν σε σχέση με τα τρωτά σημεία του ανταγωνισμού. Η ισότητα έγινε πιο δύσκολο να διατηρηθεί ως κοινή βάση για προστασία και αναδιανομή.

Η ανάλυση δείχνει ότι αυτός ο προσανατολισμός διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση. Έγινε πιο έντονος, όταν οι συμμετέχοντες/ουσες βρέθηκαν να συζητούν τις πιέσεις της καθημερινής ζωής. Περιέγραψαν την εμποδισμένη μετάβασή τους στην ενήλικη ζωή με όρους όπως «χάος», «αβεβαιότητα» και τη «συνεχή αναβολή της ανεξαρτησίας» και των «ονείρων» τους, μαζί με πρακτικούς υπολογισμούς σχετικά με τους μισθούς, το ενοίκιο και την αύξηση των τιμών. Η ανασφάλεια συνδέθηκε επίσης με την αίσθηση εξαπάτησης και αστάθειας στον πολιτικό χώρο, με το μέλλον να μοιάζει εύθραυστο, αβέβαιο και ευάλωτο απέναντι σε πάσης φύσεως αναταραχές. Αυτές οι περιγραφές απηχούν τις μελέτες της εποχής της κρίσης πάνω σε θέματα λιτότητας, ευαλωτότητας και τις μεταβάσεις των νέων στην Ελλάδα.³⁷ Οι ομάδες εστίασης προσθέτουν μια πιο ακριβή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο η ισότητα αναδιατυπώνεται στη συζήτηση ως πρόβλημα κατανομής υπό συνθήκες αδιεξόδου.

Οι συμμετέχοντες/ουσες συνέχισαν να μιλούν περί ισότητας μέσω μιας γλώσσας δικαιωμάτων. Αυτό υποδηλώνει ότι οι η αξία της ισονομίας και το ιδανικό της ισότητας εξακολουθούν να έχουν ηθική ισχύ, γεγονός που συνάδει με τα στοιχεία που δείχνουν ότι η υποστήριξη της ισότητας παραμένει δημόσια αποδεκτή, ακόμη και όταν οι απόψεις είναι ανάμεικτες ή εκφράζονται σχετικές επιφυλάξεις.³⁸ Η ένταση και η πίεση μπήκαν στο πλάνο, όταν οι συμμετέχοντες/ουσες μίλησαν για

τους θεσμούς και τις βιωμένες εμπειρίες τους. Οι πολιτικές δράσεις περιγράφηκαν συχνά ως ψεύτικες, ασυνεπείς ή βραχύβιες. Μέτρα που φαίνονταν θετικά στα πλαίσια μιας επίσημης παρουσίας, στην πράξη εκλαμβάνονταν ως απλά μια αντιστάθμιση, ή και ως το αντίθετο από αυτό που υποτίθεται πως ήταν. Η έλλειψη/ το πεπερασμένο, επομένως, εμφανίστηκε με δύο αλληλένδετες μορφές. Η μία ήταν η θεσμική έλλειψη, με τις ρίζες της να βρίσκονται σε αμφιβολίες σχετικά με τη διάρκεια, τη συνέπεια και την ισότιμη εφαρμογή. Η άλλη ήταν η ερμηνευτική, η οποία είναι ριζωμένη στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες αντιλαμβάνονταν την αναγνώριση, τη στήριξη και τη δικαιοσύνη υπό συνθήκες πίεσης.

Αρκετοί/ές συμμετέχοντες/ουσες περιέγραψαν τη δημόσια σφαίρα ως διαμορφωμένη από τον εντυπωσιασμό, την επανάληψη και τον φόβο, ενώ ο πληθωρισμός και οι πιέσεις λόγω του αυξημένου κόστους διαβίωσης μοιάζουν να παραγκωνίζονται ή να μην αντιμετωπίζονται επαρκώς. Άλλοι/ες επέκριναν μορφές που βασίζονται σε «στημένες» φωνές και αφήνουν ελάχιστα περιθώρια στους απλούς ανθρώπους να εκφραστούν με τους δικούς τους όρους. Αυτές οι μαρτυρίες δείχνουν πως οι συμμετέχοντες/ουσες συνδέουν τις ατζέντες που διαμορφώνονται από τα ΜΜΕ με μια καχυποψία όσον αφορά την κατανομή των οφελών. Όταν ο δημόσιος διάλογος μοιάζει διαστρεβλωμένος ή αδιάφορος, η συγκριτική διαμαρτυρία γίνεται ένας εύλογος τρόπος ερμηνείας του ποια προβλήματα μετράνε και ποια όχι.

Οι θέσεις εργασίας, η επαγγελματική εξέλιξη και η πρόσβαση περιγράφηκαν συχνά ως κάτι που εξασφαλίζεται μέσω δικτύων, οικογενειακών δεσμών ή πολιτικών διασυνδέσεων. Η «αξιοκρατία» εμφανίστηκε στα πρακτικά λιγότερο ως υπάρχων κανόνας και περισσότερο ως αντικείμενο σκεπτικισμού. Αυτό συνάδει με την ακαδημαϊκή έρευνα που συνδέει τη χαμηλή εμπιστοσύνη στους θεσμούς με αντιλήψεις περί μεροληπτικής κατανομής και άνισης επιβολής.³⁹ Βοηθά επίσης να εξηγηθεί γιατί οι αξιώσεις περί ισότητας μπλέκονται τόσο εύκολα σε ανταγωνιστικές συλλογιστικές. Άπαξ και η πρόσβαση γίνει αντιληπτή ως κάτι που έχει ήδη κατοχυρωθεί,

η δικαιοσύνη μετατρέπεται σε αντικείμενο διαμάχης.

Οι συμμετέχοντες/ουσες διαφώνησαν επίσης σχετικά με το πώς θα πρέπει να εφαρμόζεται η ισότητα των φύλων στην πράξη, και εξέφρασαν διαφορετικές απόψεις σχετικά με την εκπροσώπηση, τις ποσοτώσεις και το κατά πόσον η ισότητα των φύλων έχει προχωρήσει υπερβολικά σε ορισμένους τομείς. Σε ορισμένες συγκυρίες κατά την ανταλλαγή απόψεων, η ισότητα ερμηνεύτηκε ως ανακατανομή των ευκαιριών που θέτει τους άντρες σε μειονεκτική θέση, ιδίως σε θέματα εργασίας και κοινωνικής θέσης. Σε άλλες, τα κενά εκπροσώπησης και ο επίμονος και συνεχής αποκλεισμός θεωρήθηκαν ως αποδείξεις της ύπαρξης διαρθρωτικών εμποδίων που δύσκολα θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν. Αυτά τα μοτίβα συνάδουν με τη βιβλιογραφία πάνω στην αμφισβητούμενη φεμινιστική πολιτική θεωρία και την αντιληπτή απειλή για την κοινωνική θέση.⁴⁰ Οι ομάδες εστίασης δείχνουν πως εκφράζονται αυτοί οι ισχυρισμοί.

Στις συζητήσεις περί συναίνεσης και σωματικής αυτονομίας οι συμμετέχοντες/ουσες συχνά χρησιμοποιούσαν διαφορετικό τρόπο ομιλίας. Συζητώντας για τις συγκεκριμένες θεματικές, έθεσαν σαφέστερα όρια και βασίζονταν πιο συστηματικά στη γλώσσα των δικαιωμάτων, της αξιοπρέπειας και της ασφάλειας. Στο συγκεκριμένο κομμάτι υπήρχε ελάχιστος χώρος για ουδετερότητα. Η συζήτηση μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα εμφανίζεται πιο εύκολα όταν οι θεσμοί θεωρούνται αναξιόπιστοι και η υποστήριξη σπάνια και πεπερασμένη. Χάνει μέρος αυτής της δύναμης όταν οι συμμετέχοντες/ουσες αντιμετωπίζουν το ζήτημα κάτι το θεμελιώδες για τη σωματική ακεραιότητα και ζητήματα πιθανής βλάβης.

Το ίδιο το κεντρικό ερώτημα μπορεί να ενθαρρύνει τη συγκριτική λογική καθώς ζητά από τους/ τις συμμετέχοντες/ουσες να αποφασίσουν εάν η ζωή είναι πιο δύσκολη για τους άντρες ή για τις γυναίκες. Τα δημόσια αφηγήματα μπορεί επίσης να παρέχουν έτοιμες συγκρίσεις, ειδικά σε ένα μιντιακό περιβάλλον που οι ίδιοι/ες οι

συμμετέχοντες/ουσες περιέγραψαν ως κορεσμένο και επαναλαμβανόμενο. Η παρούσα μελέτη δεν μπορεί να σταθμίσει αυτούς τους μηχανισμούς μεταξύ τους με ακρίβεια. Μπορεί, όμως, να δείξει γιατί και οι δύο μοιάζουν εύλογοι σε ένα πλαίσιο που διαμορφώνεται από την έλλειψη πόρων, τη δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς και τη μικρή εμπιστοσύνη στην ανταπόκριση των δημόσιων φορέων.

Τα προγράμματα για την ισότητα είναι πιο πιθανό να θεωρηθούν ως αξιόπιστα, όταν συνδέονται με βελτιώσεις στις υλικές και θεσμικές συνθήκες που διαμορφώνουν την καθημερινή ευαλωτότητα, ιδίως στους τομείς της στέγασης, της εργασίας και της πρόσβασης σε προστασία. Όταν η πολιτική γίνεται αντιληπτή ως προσωρινή και ο δημόσιος διάλογος μοιάζει αποσυνδεδεμένος από την καθημερινή ζωή, τα μέτρα ισότητας είναι πιο πιθανό να ερμηνευτούν ως επιλεκτικές παρεμβάσεις, και όχι ως μέρος μιας κοινής παροχής.

Για τους προοδευτικούς υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στην Ελλάδα, προκύπτουν ορισμένες συνέπειες. Οι συνέπειες αυτές υπερβαίνουν την ελληνική περίπτωση και αφορούν τη χάραξη πολιτικής για ζητήματα νεολαίας, φύλου, οικονομικής προσιτότητας και στέγασης σε επίπεδο ΕΕ. Η ισότητα των φύλων θα πρέπει να προβάλλεται ως μέρος μιας ευρύτερης ατζέντας για την ασφάλεια των νέων, η οποία θα συμπεριλαμβάνει μέτρα για οικονομικά προσιτή στέγαση, αξιοπρεπή εργασία κατά την είσοδο στην αγορά εργασίας, εφαρμόσιμα εργασιακά δικαιώματα και πρόσβαση σε υπηρεσίες περίθαλψης. Αυτό δεν αποδυναμώνει την ισότητα των φύλων. Ωστόσο, είναι πιο δύσκολο για τους ισχυρισμούς περί ισότητας να ακουστούν όταν παρουσιάζονται ως επιλεκτικά οφέλη για μία μόνο ομάδα. Επίσης, τα μέτρα ισότητας πρέπει να έχουν ορατή διάρκεια. Τα βραχυπρόθεσμα προγράμματα, τα προσωρινά επιδόματα και οι συμβολικές ανακοινώσεις εκλαμβάνονται εύκολα ως πρόχειρες και ψεύτικες πρωτοβουλίες καθώς οι νέοι/ες αντιλαμβάνονται ότι λήγουν πριν προλάβουν να αλλάξουν τις ευκαιρίες στις ζωές τους. Τέλος, η επικοινωνία θα πρέπει να δίνει περισσότερο χώρο στις μαρτυρίες των απλών

νέων ανθρώπων για την εργασία, τη στέγαση, την ασφάλεια και τη φροντίδα. Οι ομάδες εστίασης υποδηλώνουν ότι η δυσπιστία αυξάνεται, όταν ο δημόσιος διάλογος γίνεται αντιληπτός ως σκηνοθετημένος, επαναλαμβανόμενος και αποκομμένος από την καθημερινή ζωή.

Με πιο πρακτικούς όρους, αυτό σημαίνει τη σύνδεση της επιβολής της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων με επιθεωρήσεις στους χώρους εργασίας, τη διευκόλυνση της αναφοράς διακρίσεων που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη και την περίθαλψη, την ενίσχυση της σεξουαλικής αγωγής και της εκπαίδευσης πάνω σε θέματα συναίνεσης στα σχολεία και την αντιμετώπιση της στέγασης των νέων ως κομμάτι της υποδομής για την ισότητα των φύλων. Εάν η ισότητα παρουσιάζεται μόνο μέσω στόχων εκπροσώπησης ή αφηρημένων αξιών, παραμένει ευάλωτη σε ερμηνείες μηδενικού αθροίσματος. Αντίθετα, αν συνδέεται με αξιόπιστα μέτρα προστασίας, είναι πιο πιθανό να βιωθεί ως μια παροχή που ωφελεί όλα τα άτομα.

Η παρούσα μελέτη έχει επίσης κάποιους περιορισμούς. Βασίζεται σε έναν μικρό αριθμό ομάδων εστίασης στην Αθήνα, οι οποίες συγκροτήθηκαν μέσω ενός επαγγελματία παρόχου και αποτυπώνει μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μακροχρόνιας κρίσης, αντί να καταγράφει τις εξελίξεις εντός ενός χρονικού διαστήματος. Η δυναμική των ομάδων και ο σχεδιασμός των ερωτήσεων ενδέχεται να ενέτειναν τη συγκριτική συζήτηση. Αυτοί οι περιορισμοί υποδεικνύουν επίσης το επόμενο στάδιο της έρευνας. Μελέτες μεικτών μεθόδων θα μπορούσαν να συνδέσουν τα λεκτικά μοτίβα που εντοπίστηκαν εδώ με δεδομένα από έρευνες σχετικά με πεποιθήσεις μηδενικού αθροίσματος και τις στάσεις απέναντι σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις περί ισότητας.⁴¹ Μια διαχρονική ποιοτική έρευνα θα μπορούσε να διερευνήσει κατά πόσο η συζήτηση μηδενικού αθροίσματος για την ισότητα μεταβάλλεται καθώς οι νέοι/ες περνάνε σημαντικές μεταβάσεις, όπως η αποχώρηση από το γονικό σπίτι, η είσοδος σε πιο σταθερή εργασία ή η δημιουργία οικογένειας.⁴² Η ψηφιακή έρευνα θα μπορούσε να εξετάσει τον

τρόπο με τον οποίο οι συζητήσεις γύρω από την έμφυλη βία, την ευαλωτότητα των ανδρών και τα προγράμματα για την ισότητα κυκλοφορούν στο διαδίκτυο και τροφοδοτούν τις συζητήσεις εκτός διαδικτύου, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου της επικοινωνίας μέσω πλατφορμών στη διαμόρφωση ερμηνευτικών ενδείξεων.⁴³

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 <https://feps-europe.eu/publication/equalize/>
- 2 Christopoulos, D. (2018) "An unexpected reform in the maelstrom of the crisis: Greek nationality in the times of the memoranda (2010–2015)", στο A. Zavos, P. Koutrolikou and D. Siatitsa (επιμ.) *Changing Landscapes of Urban Citizenship: Southern Europe in Times of Crisis* (Abingdon: Routledge), σσ. 105-116; Lapavitsas, C. (2019) "Political economy of the Greek crisis". *Review of Radical Political Economics*, 1(51): 31-51. DOI: 10.1177/0486613417730363
- 3 Lapavitsas, C. (2019) "Political economy of the Greek crisis".
- 4 George, M., K. Dimitrios and A. Stergios (2015) "The economic crisis (2008) and effects on income. The case of Greece". *Procedia Economics and Finance*, 19: 27-36. DOI: 10.1016/S2212-5671(15)00005-2; Melidis, M. and S. I. Tzagkarakis (2022) "The evolution of social vulnerability in Greece during the economic crisis (2008-2017)". *European Societies*, 2(24): 229-250. DOI: 10.1080/14616696.2021.2007973
- 5 Leontopoulou, S. and M. Chletsos (2023) "Intergenerational social mobility and youth well-being in the context of the Greek socio-economic crisis". *Social Indicators Research*, 165: 333-353. DOI: 10.1007/s11205-022-03016-2; Marangos, J. (2023) "The post-Keynesian perspective and policy recommendations for the Greek financial crisis". *Review of Radical Political Economics*, 3(55): 423-447. DOI: 10.1177/04866134221142057
- 6 Perez, S. A. and M. Matsaganis (2021) "The political economy of austerity in Southern Europe", στο A. Johnston and A. Regan (επιμ.) *Is the European Union Capable of Integrating Diverse Models of Capitalism?* (Abingdon: Routledge), σσ. 48-63.
- 7 Papadakis, N., E. Amanaki, M. Drakaki et al. (2020) "Employment/unemployment, education and poverty in the Greek youth, within the EU context". *International Journal of Educational Research*, 99: 101503. DOI: 10.1016/j.ijer.2019.101503; Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'". *Economic and Industrial Democracy*, 3(37): 493-515. DOI: 10.1177/0143831X14550694
- 8 Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'".
- 9 Leontopoulou, S. and M. Chletsos (2023) "Intergenerational social mobility and youth well-being in the context of the Greek socio-economic crisis"; Melidis, M. and S. I. Tzagkarakis (2022) "The evolution of social vulnerability in Greece during the economic crisis (2008-2017)"; Papadakis, N., E. Amanaki, M. Drakaki et al. (2020) "Employment/unemployment, education and poverty in the Greek youth, within the EU context"; Perez, S. A. and M. Matsaganis (2021) "The political economy of austerity in Southern Europe".
- 10 Karamessini, M. and J. Rubery (επιμ.) (2013) *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality* (Abingdon: Routledge).
- 11 Daskalaki, M., M. Fotaki and M. Simosi (2021) "The gendered impact of the financial crisis: Struggles over social reproduction in Greece". *EPA: Economy and Space*, 4(53): 741-762. DOI: 10.1177/0308518X20922857
- 12 Economou, C., D. Kaitelidou, A. Kentikelenis et al. (2015) "The impact of the crisis on the health system and health in Greece", in A. Maresso, P. Mladovsky, S. Thomson et al. (επιμ.) *Economic Crisis, Health Systems and Health in Europe: Country Experiences*, Observatory Studies Series No. 41 (UK: World Health Organization), σσ. 103-142; Nikiforos, M. (2021) "Crisis, austerity, and fiscal expenditure in Greece: Recent experience and future prospects in the post-COVID-19 era". *European Journal of Economics and Economic Policies*, 2(19): 186-203. DOI: 10.4337/ejeep.2021.0076
- 13 Daskalaki, M., M. Fotaki and M. Simosi (2021) "The gendered impact of the financial crisis: Struggles over social reproduction in Greece"; Karamessini, M. and J. Rubery (επιμ.) (2013) *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality*.
- 14 Papadopoulos, T. and A. Roumpakis (2013) "Familistic welfare capitalism in crisis: Social reproduction and anti-social policy in Greece". *Journal of International and Comparative Social Policy*, 3(29): 204-224. DOI: 10.1080/21699763.2013.863736
- 15 Kretsos, L. (2014) "Youth policy in austerity Europe: The case of Greece". *International Journal of Adolescence and Youth*, sup1(19): 35-47. DOI: 10.1080/02673843.2013.862730
- 16 Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'".

- 17 Kantola, J. and E. Lombardo (επιμ.) (2017) *Gender and the Economic Crisis in Europe: Politics, Institutions, and Intersectionality* (Basingstoke: Palgrave).
- 18 Daskalaki, M., M. Fotaki and M. Simosi (2021) "The gendered impact of the financial crisis: Struggles over social reproduction in Greece".
- 19 Kazana-McCarthy, J. (2022) "Coming to terms with the Greek crisis: Highly educated young women's employment struggles in conditions of economic austerity". *Sociological Research Online*, 2(27): 470-485. DOI: 10.1177/13607804211023521
- 20 ό.π.
- 21 Leontopoulou, S. and M. Chletsos (2023) "Intergenerational social mobility and youth well-being in the context of the Greek socio-economic crisis".
- 22 Melidis, M. and S. I. Tzagkarakis (2022) "The evolution of social vulnerability in Greece during the economic crisis (2008-2017)".
- 23 Papadopoulos, T. and A. Roumpakis (2013) "Familistic welfare capitalism in crisis: Social reproduction and anti-social policy in Greece"; Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'".
- 24 Kantola, J. and E. Lombardo (επιμ.) (2017) *Gender and the Economic Crisis in Europe: Politics, Institutions, and Intersectionality*.
- 25 Schäfer, I., Y. Khoudja and D. Grunow (2024) "Gender attitudes and the new cultural divide in Europe". *Social Science Research*, 122: 103042. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2024.103042; Nennstiel, R. and A. Hudde (2025) "Is there a growing gender divide among young adults in regard to ideological left-right self-placement? Evidence from 32 European countries". *European Sociological Review*, 6(41): 862-883. DOI: 10.1093/esr/jcaf021
- 26 Kosar, S. A., B. A. Muruthi, C. Shivers et al. (2023) "Millennials and Generation Z: Men's perspectives on hashtag feminism". *The Journal of Men's Studies*, 3(31): 478-499. DOI: 10.1177/10608265231175832
- 27 Deckman, M. and J. McDonald (2023) "Uninspired by old white guys: The mobilizing factor of younger, more diverse candidates for Gen Z women". *Politics & Gender*, 1(19): 195-219. DOI: 10.1017/S1743923X21000477
- 28 Alexander, A., E. Avramovska, N. Charron et al. (2026) "Equalize: Gender differences in political opinion and voting among Generation Z". Policy study. Foundation for European Progressive Studies, April.
- 29 Schäfer, I., Y. Khoudja and D. Grunow (2024) "Gender attitudes and the new cultural divide in Europe".
- 30 Nennstiel, R. and A. Hudde (2025) "Is there a growing gender divide among young adults in regard to ideological left-right self-placement? Evidence from 32 European countries".
- 31 Deckman, M. and J. McDonald (2023) "Uninspired by old white guys: The mobilizing factor of younger, more diverse candidates for Gen Z women"; Kosar, S. A., B. A. Muruthi, C. Shivers et al. (2023) "Millennials and Generation Z: Men's perspectives on hashtag feminism".
- 32 Karamessini, M. and J. Rubery (επιμ.) (2013) *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality*; Walby, S. (2015) *Crisis* (Cambridge: Polity Press).
- 33 Daskalaki, M., M. Fotaki and M. Simosi (2021) "The gendered impact of the financial crisis: Struggles over social reproduction in Greece".
- 34 Kretsos, L. (2014) "Youth policy in austerity Europe: The case of Greece"; Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'".
- 35 Melidis, M. and S. I. Tzagkarakis (2022) "The evolution of social vulnerability in Greece during the economic crisis (2008-2017)"; Perez, S. A. and M. Matsaganis (2021) "The political economy of austerity in Southern Europe".
- 36 Wang, X., Y. Zhuo, W.-F. Chen et al. (2024) "Perceiving low social mobility induces zero-sum beliefs about social hierarchies". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3(52): 531-545. DOI: 10.1177/01461672241290390
- 37 Papadopoulos, T. and A. Roumpakis (2013) "Familistic welfare capitalism in crisis: Social reproduction and anti-social policy in Greece"; Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'"; Kretsos, L. (2014) "Youth policy in austerity Europe: The case of Greece"; Lapavitsas, C. (2019) "Political economy of the Greek crisis".
- 38 Schäfer, I., Y. Khoudja and D. Grunow (2024) "Gender attitudes and the new cultural divide in Europe".

- 39 Rothstein, B. and J. Teorell (2005) "What is quality of government? A theory of impartial political institutions". QoG Working Paper Series 2005:6. The Quality of Government Institute, University of Gothenburg; Eek, D. and B. Rothstein (2005) "Political corruption and social trust: An experimental approach". QoG Working Paper Series 2005:3. The Quality of Government Institute, University of Gothenburg.
- 40 Van Laar, C., A. Van Rossum, N. Kosakowska-Berezecka et al. (2024) "MANDatory – why men need (and are needed for) gender equality progress". *Frontiers in Psychology*, 15: 1263313. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1263313; Kosar, S. A., B. A. Muruthi, C. Shivers et al. (2023) "Millennials and Generation Z: Men's perspectives on hashtag feminism".
- 41 Wang, X., Y. Zhuo, W.-F. Chen et al. (2024) "Perceiving low social mobility induces zero-sum beliefs about social hierarchies".
- 42 Papadopoulos, T. and A. Roumpakis (2013) "Familistic welfare capitalism in crisis: Social reproduction and anti-social policy in Greece"; Papadopoulos, O. (2016) "Youth unemployment discourses in Greece and Ireland before and during the economic crisis: Moving from divergence to 'contingent convergence'".
- 43 Kissas, A. and A. Koulaxi (2025) "The platformized communication of femicide in Greece: A populist critique of gendered violence from feminist community pages on social media". *Violence Against Women*. DOI: 10.1177/10778012251401890

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ

Ο Δρ. Γεώργιος Σαμαράς είναι λέκτορας (επίκουρος καθηγητής) δημόσιας πολιτικής στη Σχολή Διοίκησης και το Ινστιτούτο Πολιτικής (School for Government and Policy Institute) του King's College του Λονδίνου. Έλαβε το διδακτορικό του στις πολιτικές επιστήμες από το King's College του Λονδίνου, όπου πραγματοποίησε εκτεταμένες έρευνες πάνω στο ελληνικό ακροδεξιό κόμμα «Χρυσή Αυγή». Η έρευνά του καλύπτει θέματα ακροδεξιού εξτρεμισμού, πολιτικής επικοινωνίας καθώς και πολιτικές αντιδράσεις σε αντιφιλελεύθερες πολιτικές πρακτικές, ενώ παράλληλα διερευνά τη δυναμική της ευρωπαϊκής και αμερικανικής πολιτικής καθώς και την παγκόσμια άνοδο του αυταρχισμού. Από το 2024, ο Δρ Σαμαράς υπηρετεί επίσης ως ερευνητικός συνεργάτης στο Ελληνικό Παρατηρητήριο (Hellenic Observatory) του London School of Economics. Επιπλέον, είναι μέλος της συμβουλευτικής επιτροπής του ελληνικού think tank ETEPON και επιστημονικός συνεργάτης στο Ινστιτούτο ΕΝΑ.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ FOUNDATION FOR EUROPEAN PROGRESSIVE STUDIES (FEPS)

Το FEPS είναι ένα ευρωπαϊκό προοδευτικό πολιτικό ίδρυμα και η δεξαμενή σκέψης της προοδευτικής πολιτικής οικογένειας σε επίπεδο ΕΕ. Αποστολή μας είναι να αναπτύσσουμε καινοτόμο έρευνα, να παρέχουμε συμβουλές για τη χάραξη πολιτικής, να οργανώνουμε εκπαιδευτικά προγράμματα και συζητήσεις, με στόχο να εμπνέουμε και να ενημερώνουμε το κοινό για θέματα προοδευτικής πολιτικής σε ολόκληρη την Ευρώπη.

FEPS
FOUNDATION FOR EUROPEAN
PROGRESSIVE STUDIES

Avenue des Arts 46
1000 Βρυξέλλες, Βέλγιο
info@feps-europe.eu
www.feps-europe.eu
@FEPS_Europe

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ETERON – ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Το Eteron – Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή, είναι ένας μη-κερδοσκοπικός οργανισμός με έδρα την Αθήνα, που παράγει γνώση, συμβάλει στην ενδυνάμωση των πολιτών και προάγει τις συνεργασίες. Το Ινστιτούτο επιδιώκει να ενισχύει τις ιδέες και τα επιχειρήματα, τα άτομα και τους οργανισμούς, για μία κοινωνία που θα βάζει τις πραγματικές ανάγκες του κόσμου στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης. Μέσα από αξιόπιστες έρευνες, αναλύσεις, αρθρογραφία και δημόσιες εκδηλώσεις, το Eteron έχει γίνει κόμβος συνεργασιών με ερευνητικούς οργανισμούς του εξωτερικού, φέρνοντας στην Ελλάδα τη διεθνή συζήτηση και προωθώντας τη συζήτηση για την Ελλάδα στο εξωτερικό.

**ON
ETERON**

Λεωκορίου 38-40,
10553 Αθήνα
info@eteron.org
www.eteron.org
@eteronOrg

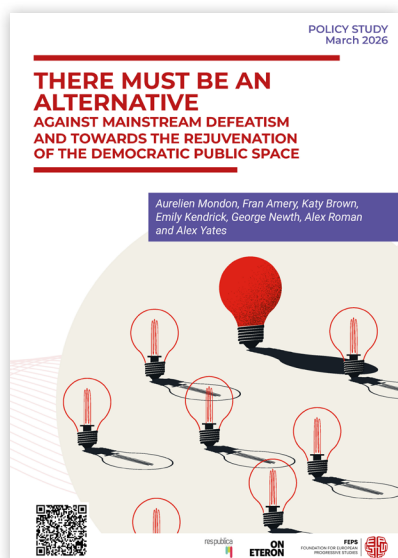
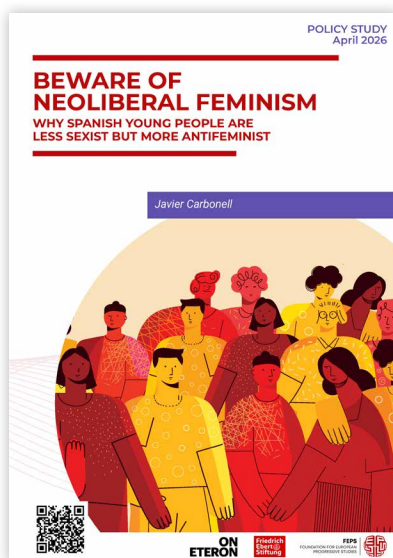
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG - ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ – ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Το Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) είναι το παλαιότερο πολιτικό ίδρυμα της Γερμανίας, το οποίο δραστηριοποιείται σε περισσότερες από 100 χώρες με σκοπό την προώθηση της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Στη Βιέννη, το Γραφείο για τη Δημοκρατία του Μέλλοντος επικεντρώνεται στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η δημοκρατία σε ολόκληρη την περιοχή του ΟΑΣΕ, μελετώντας ζητήματα όπως η άνοδος των αυταρχικών τάσεων και η φθίνουσα εμπιστοσύνη στους δημοκρατικούς θεσμούς. Μέσω της έρευνας σχετικά με τις εξελίξεις σε διάφορες χώρες και τη συνεργασία με τα εθνικά γραφεία του FES και συνεργαζόμενους φορείς, αποστολή μας είναι να παρέχουμε τεκμηριωμένες γνώσεις και να συμβάλλουμε στην ενίσχυση των προσπάθειών για την προστασία και την αναζωογόνηση της δημοκρατίας.

Reichsratsstr. 13/5
Βιέννη 1010 (Αυστρία)
democracy.vienna@fes.de
<https://democracy.fes.de/index.html>
@FES_Democracy

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΑΝΩ ΣΕ ΠΑΡΕΜΦΕΡΗ ΘΕΜΑΤΑ

Επισφάλεια και ισότητα των φύλων μεταξύ των νέων στην Ελλάδα